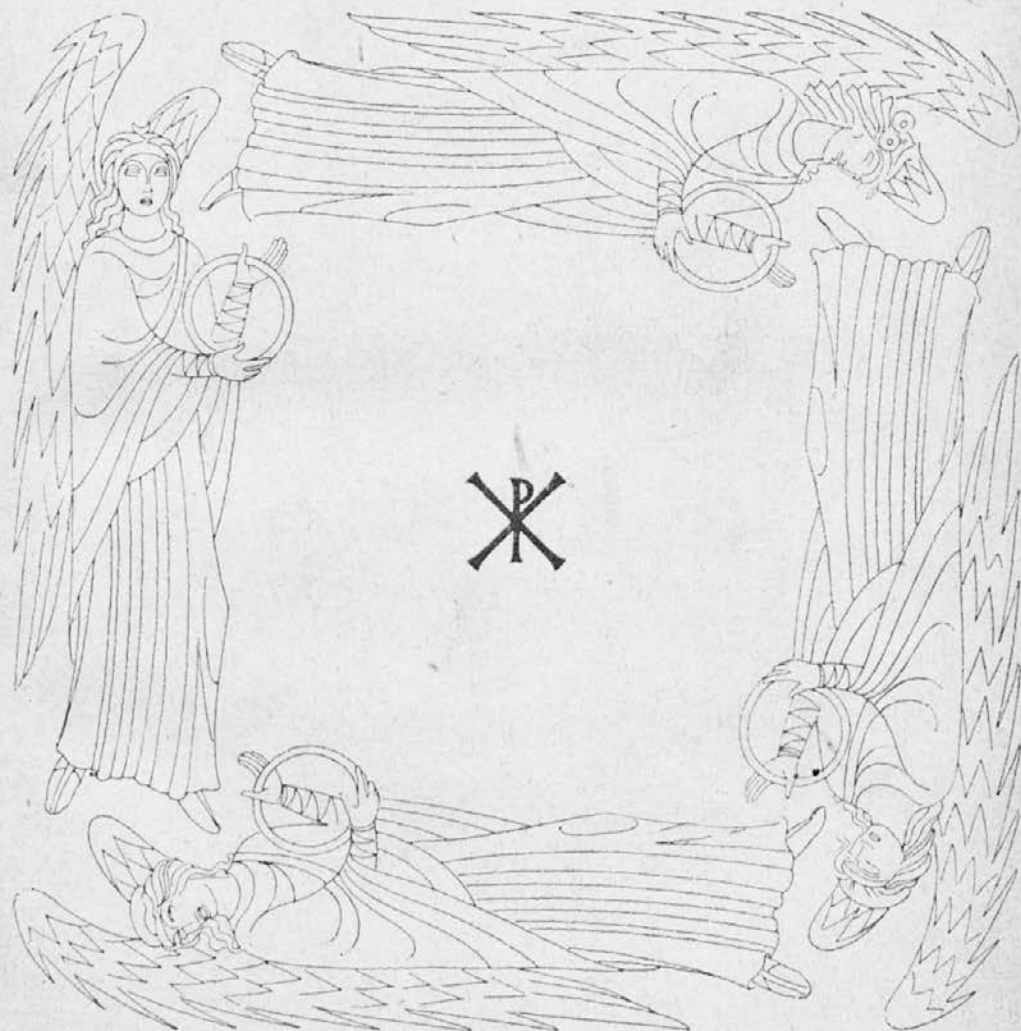

^ L E O N O V E D R V Z B E ^

N M C M X X V III **2** M C M X X I X

Vsebina.

I. Razprave :

Leo Nikolajevič Tolstoj. Ob stoletnici njegovega rojstva. —	
Dr. Fr. Grivec	57
Struktura naših financ. — Dr. Jože Lavrič	68

II. Obzor :

Problem etične kulture. — A. U.	81
Reforma osnovne šole v Avstriji. Dr. K. Ozvald	87

III. Ocene :

Slov. bijografski leksikon 3. zv. — Frst.	94
---	----

IV. Beležke 95

V. Iz revij 96

LEV NIKOLAJEVIČ TOLSTOJ.

Ob stoletnici njegovega rojstva.

Dr. Fr. Grivec.

Velik je ruski narod, ogromna je Rusija in iz prostrane ruske zemlje rastejo orjaki. In velikan med ruskimi orjaki je Lev Nikolajevič Tolstoj. Pred sto leti ga je v bolečinah rodila matuška Rusija in mu dala vso širino ruske narave in vse bogastvo ruske duše.

Velika prirodna nasprotja obsega neizmerna Rusija; krute skrajnosti se spajajo pod ruskim podnebjem; neprijazna in kruta je ruska zgodovina; kričeči so bili prepadi med vrhovi ruskih višjih slojev in med nižinami ruskega ljudstva. Ta širina in to nasprotje odseva in odmeva tudi v ruskem velikanu iz Jasne Poljane.

Naravno je, da so v značaju in v miselnosti, v umetnosti in filozofiji Leva Nikolajeviča neskladnosti, nesoglasja, disonance. A to so v mnogoterem oziru disonance ogromne Rusije, neskladnosti ruske kulture in ruskega naroda. Po pravici se govori o tragediji Tolstega, pa to je tragedija Rusije, tragedija Evrope, tragedija modernega človeštva. A v vseh teh neskladnostih, v teh skokih in prepadih, v vsej tej tragičnosti Tolstega je vendar neka čudovita enotnost in redka harmonija. Njegova umetnost je zares izliv njegovega srca in odsev njegovega življenja. Vsi veliki umotvori njegove moške dobe so njegova izpoved, njegov življenjepis, njegova avtobiografija. In vse njegovo življenje je heroična borba za skladnost med njegovim mišljenjem in življenjem, borba za moralo, resnico in pravico.

Povrh tega pa še živa solidarnost s človeštvom, globoko sočutje z vsemi trpečimi in teptanimi!

Goethe je velik umetnik, a Tolstoj je neizmerno večji človek. Zapadni umetniki presegajo Tolstega po tehniki in artizmu; Tolstoj pa jih presega po duši in po idealizmu.

V tem je veličina in izredna privlačnost orjaške osebnosti Leva Nikolajeviča. Zato se ves kulturni svet klanja ruskemu orjaku. Zato tudi mi slavimo stoletnico silnega umetnika in orjaškega bogoiskatelja.

Poglejmo, kakšen je

1. Tolstoj kot človek;
2. Tolstoj umetnik;
3. Tolstoj filozof, kristjan, sociolog.

1. Tolstoj kot človek je pristen sin Rusije, rojen v središču, v osrčju Rusije, v tulski guberniji — na plemiškem posestvu Jasna Poljana¹. Njegov oče grof Nikolaj Iljič Tolstoj je bil ponosen aristokrat, samostojnega mišljenja in odločne volje. Mati Marija kneginja Volkonska je bila izobrazena, nadarjena, blaga in pobožna. V tej družini je bil 28. avgusta po starem koledarju, ali po našem koledarju 9. septembra l. 1828 rojen naš Lev Nikolajevič. Imel je tri starejše brate in eno mlajšo sestro Marijo; to je bila pobožna hči pobožne matere. Njo in svojo mater Marijo je Tolstoj ovekovečil v pobožni, bogovdani, blagi kneginji Mariji, katere blaga pobožnost in dobrota tako toplo ožarja roman »Vojna in mir«. Sestra je pozneje vstopila v ženski samostan Šamordino pri znameniti Optini Pustinji. Lev Nikolajevič jo je večkrat obiskal in se ogreval v toplih žarkih njene pobožnosti; pri njej je iskal zavetja v svojem predsmrtnem boju. Mati mu je umrla, ko še ni bil dve leti star, oče pa v devetem letu Leva Nikolajeviča. Otroke so vzgajale tete in tuji vzgojitelji. Med tetami je bila Tatjana Jergolska, iskreno pobožna in ljubezniva. Očetova sestra Pelagija omožena Juškova pa je bila

¹ Jasnaja Poljana je železniška postaja ob progi Moskva—Tula—Kursk—Harkov. Od Moskve je oddaljena 206 km, od Tule pa 11 km. Istoimenski plemiški dvorec je oddaljen 4 km od postaje. Sedaj je ves dvorec proglašen za muzej, podrejen komisarju za prosveto. Tu je »Tolstovska šola«, ki je l. 1928 imela 88 učencev. Vsi so včlanjeni v boljševiški organizaciji komsomolcev in pionirjev. Poučuje se po programu državnih šol; praznujejo se vsi revolucionarni prazniki. O tem poroča Aleksandra, hči L. N. Tolstega, v moskovskih »Izvestijih« 22. septembra 1928. Brez ovinkov poroča tudi to, da se iz spoštovanja do spomina L. N. Tolstega ne izvaja militarizacija šole in da se ne dela propaganda za brezbožnost, ker L. N. Tolstoj ni bil »brezbožnik«. Uredništvo »Izvestij« pripominja, da sta ti dve stvari v direktnem nasprotju s programom mladinske organizacije komsomolcev. Boljševiki, tako piše njihovo glavno glasilo, pač spoštujejo L. N. Tolstega kot umetnika, toda v Jasni Poljani se utrja prednost Tolstega filozofa nad umetnikom.

Ob jubileju velikega umetnika so njegovi pristaši (Tolstovci) pod vodstvom Čertkova priredili shod u Moskvi. Obsojali so propagando brezbožnosti, protestirali proti militarizaciji, zahtevali odpravo smrtni kazni in dovoljenje svobode besede in tiska. Ker so te zahteve zbudile veliko simpatij, je vlada prepovedala nadaljnje shode »Tolstovcev«.

površno krščanska, lahkomiseln in brez moralne resnobe. Francoski vzgojitelj je Leva Nikolajeviča zgodaj seznanil s spisi Rousseaua in Voltaireja. V tej okolici se je deček vzgajal v nedoslednem površnem krščanstvu. Sam pripoveduje v »Izpovedi«, da je bila njegova verska vzgoja plitva in nedosledna. Okoli sebe je gledal preveč zgledov nedoslednega, neiskrenega, formalističnega krščanstva. S petnajstim letom je pričel čitati protiverske filozofe — in trhla zgradba njegovega krščanstva se je zrušila. S šestnajstim letom je že prenehal izvrševati verske dolžnosti. A vedno je še želel ostati dober in kreposten. Toda mladostne strasti so bile silnejše kakor njegove dobre želje, to tem bolj, ker je zadeval na prezir in posmeh, ako je hotel biti kreposten in moralen; ako pa se je vdajal grdim strastem, so ga hvalili in bodrili.

S šestnajstim letom je odšel ne univerzo v Kazanj. Odločil se je za orientalsko jezikoslovje. Študiral je slabo. Potem se je vpisal na juridično fakulteto, a tudi tu ni dosegel uspehov. Pač pa se je v zrelejših letih marljivo učil; zlasti je ljubil klasično grščino in klasično grško literaturo.

Z 18. letom je nastopil svojo dediščino v Jasni Poljani. V družbi svojih bratov je živel veseljaško in razuzdano. L. 1851 je odšel v vojaško službo na Kavkaz. Tam se je telesno utrdil in duhovno razvedril ter napisal svoje prve spise.

Potem se je udeležil krimske vojske. Bil je hraber vojak, veselega in odkritega značaja, izvrsten družabnik, prijubljen pri tovariših. Med junaško obrambo trdnjave Sevastopol je napisal umotvore »Sevastopol v decembru 1854«, »Sevastopol v maju 1855« in »Sevastopol v avgustu 1855«.

V prvih umetniških sevastopolskih slikah prevladuje junaško domoljubje; v slikah iz leta 1855 pa se že oglašča človekoljub in kristjan, ki se čudi, kako se morejo kristjani pobijati med seboj, ko vendar vsi priznavajo isto zapoved ljubezni.

Po krimski vojni se je v Petrogradu (1855—1857) seznanil z ruskimi literati (Turgenjev, Gončarov, Grigorovič i. dr.). A bil je razočaran. V »Izpovedi« jih opisuje kot nemoralne in nizke, mnogo nižje nego ljudje, ki jih je prej srečaval v nerednem vojaškem življenju. S Turgenjevom se je tako strastno sporekel, da mu je Turgenjev grozil s klofuto. Tolstoj pa ga je zato pozval na dvoboj, a do dvoboja vendar ni prišlo. Šele leta 1878 se je spravil s Turgenjevom in ga je prosil odpuščanja.

Ta dogodek dokazuje, kako se je moral Tolstoj sam s seboj boriti, da se je po samozatajevanju povzpenjal na višine svoje morale o vseodpuščajoči ljubezni in o neprotivljenju zlu.

Lev Nikolajevič je vedno ostal iskren in vedno je želel ostati plemenit in kreposten. A mladostne strasti in slabi zgledi so ga potegnili v motni vrtinec življenja. V »Izpovedi« se ponižno spoveduje: »Teh let se ne morem spomniti brez groze in srčne boli. Ubijal sem ljudi v vojni, pozival na dvoboj, zaigral denar, zapravljal žulje svojih kmetov. Laž, tatvina, nečistot, pijanstvo, nasilje, uboj... Ni bilo zločina, ki ga ne bi bil izvršil, in za vse to so me hvalili.«

Deset let je živel lahkomišno. Potem se mu je tako silno oglašala pekoča vest, da je ni mogel več preslišati. Potovanje po zapadni Evropi (1857 in 1860) mu je zbudilo še silnejši odpor proti brezsrčni evropski kulturi. V razmišljanju o smislu življenja in smrti ga je strašno pretresla smrt ljubljene brata Nikolaja 1860. Tolažbe je iskal v dobrodelnem in izobraževalnem delovanju za svoje kmete v Jasni Poljani; ustanovil in vodil je šolo, izdajal vzgojni časopis in pisal abecednike. L. 1862 se je oženil. Njegova mlada žena Sofija je bila literarno izobrazena in ljubeča družica. Blagodejno ga je podpirala v življenju in pri pisateljskem delovanju. Razodela mu je skrito bogastvo ženske duše, bila mu je model za ljubko Natašo v »Vojni in miru« ter za sramežljivo nežno Kiti v »Ani Karenini«. Družinska sreča je zaglušila in zakrila vihar notranjega nemira. V tej dobi je dosegel višek pisateljske slave v romanih »Vojna in mir« ter »Ana Karenina«. V mirni družinski sreči je živel približno 15 let. Med pisanjem »Ane Karenine« (1875/77) so se mu že zbujala resna vprašanja o smislu življenja. V glavnem junaku tega romana, v Levinu, Tolstoj že slika, kako ga mučijo vprašanja o smislu življenja in smrti, kako se ga loteva obup in kako ga more samomorilne misli. V teh notranjih bojih in dvomih je Levin-Tolstoj iskal rešitve v veri preprostega ljudstva, v izvrševanju verskih vaj, v evangeliju, v veri v Boga in posmrtnost. Toda Tolstoj je bil že preveč razrvan po modernem subjektivizmu in racionalizmu. Po treh letih je (l. 1879) zopet opustil verske vaje in si začel graditi svojo versko stavbo po svoje prikrojenega evangelijskega krščanstva brez čudežev, brez skrivnosti in brez vsega nadnaravnega.

V dvomih in obupu je prestal silne notranje boli in boje, da bi doumel smisel lastnega življenja. Nič manjša ni bila bolečina, ko se je z grozo zavedel, da se je človeštvo v socialnem življenju tako oddaljilo od krščanske pravičnosti in ljubezni. Leta 1882 je vodil ljudsko štetje v najsiromašnejšem moskovskem mestnem okraju. Od blizu je gledal velikomestno proletarsko bedo. V globini svojega srca se je zgrozil nad to bedo in je obupno vzdihoval: »Če ne morem živeti.« Več mesecev je bil ves obupan. Iskal je vzrokov bede in gorja. Brezdelno razkošje višjih slojev je krivo, da mora delovno ljudstvo stradati. Začutil je dolžnost dela, dolžnost bližje zveze in enakosti med višjimi in nižjimi sloji. Zastudilo se mu je brezdelno bogastvo. Sam je hotel postati delavec, da bi se približal kmet-skemu in mestnemu delovnemu ljudstvu. Iz svojega stanovanja je odpravil razkošje, lotil se je dela, naučil se je čevljarstva, sam si je delal čevlje. V Jasni Poljani je krepko vihtel sekuro in koso, kidal gnoj, oral, pomagal kmetom na polju in na travnikih.

V evangeliu, v dobroti in v usmiljenju, v preprostem trdem delu v potu svojega obraza, v zvezi s preprostim delovnim ljudstvom je našel toliko miru, da ga ni več mučil obup in ga niso več morale samomorske misli. Toda začela se je dvojna nova tragika.

Veliki umetnik, največji romanopisec nove dobe, je začutil neki stud in strah pred umetnostjo. Ves tako zvani napredek, vsa moderna kultura, celó umetnost se mu je zdela lažniva. Ko je po svoje spoznal resnico življenja, ni več hotel služiti laži in hinavščini. Zato je pisal bogoslovne razprave o evangeliu, o dogmah, napisal je knjigo »V čem je moja vera« (1883) in celo vrsto socialnih razprav proti sedanjemu družabnemu redu in proti državi sploh. Nazadnje pa je še teoretično udaril proti vsaki umetnosti (1897), ki se ni skladala z njegovimi nazori.

Druga, še občutnejša tragika ga je mučila, ker svojega življenja ni mogel urediti strogo po svojih nazorih. Družinsko življenje ga je začasno osrečilo. Imel je ljubečo in ljubljeno ženo, devet otrok, bogastvo in slavo. Toda v domačem krogu ni bilo umevanja za njegove ideje. Žena, ljubljena družica, mu je postala ovira; otroci ga niso razumeli. Tu se je začenjala mučna tragedija. Lev Nikolajevič je ljubil svojo ženo in svoje otroke. Toda žena je ohranila zveze z aristokratsko družbo, bogate dohodke iz posestev in spisov je plodonosno nalagala za otroke,

s hčerami je hodila na razkošne plesе, ko je Lev Nikolajevič že oblekel preprosto delovno obleko, oznanjal vrnitev k preprostosti in k evangelijskemu uboštву. Kaj storiti? Ali naj kruto pretrga zveze z družino?

Res je napravil nekoliko korakov in poskusov, ki jih nekatere tolmačijo kot trdo brezsrčnost in krutost. Toda obenem je ohranil ljubezen do žene in otrok. Nastali so tragični konflikti med idejami in med dejanskim življenjem. Leta 1897 je hotel po zgledu indijskih in krščanskih puščavnikov bežati v samoto, a tega ni mogel izvesti. V testamentu je ženi odvzel lastninsko pravico spisov in celo privatnih pisem. Nekoliko dni pred smrtjo pa je 82letni starec končno zbežal iz družine ter umrl na samotni železniški postaji.

Tolstoj kot človek se torej ne da ločiti od umetnika in filozofa Tolstega.

Poglejmo prav na kratko njegovo umetnost.

2. Tolstoj spada med največje umetnike svetovne literature in je brez dvoma največji romanopisec 19. stoletja. Najprej je pesniško opisal svojo mladost v spisih: »Detinstvo«, »Deška doba« in »Mladiška doba«. Med mladostnimi spisi se odlikuje krasna novela »Kozaki« in roman »Družinska sreča« (1859). V prvih letih svoje družinske sreče je napisal največji moderni roman »Vojna in mir« v štirih debelih zvezkih (1865—1869).

To je največji junaški spev moderne dobe, moderna »Iliada«, delo umetnika, ki je po talentu na višini Homerja in Goetheja. »Vojna in mir« je pisana z mladostnim vzletom, z nedosežno plastiko in globoko psihologijo, ogromno delo umetnika-velikana, junaški spev velikega ruskega naroda. V junakih in junakinjah tega romana pa diha pisateljeva duša. Za vnanjimi dogodki se že snuje življenska filozofija orjaškega bogoiskatelja. Andrej Bolkonski in Pjer Bezuhov že oznanjata ljudomilo evangelijsko ljubezen, Platon Karatajev že udejstvuje vseodpuščajočo ljubezen, usmiljenje, sladkost žrtve in neprotivljenja zlu. Krščanska bogovdanost in požrtvovalnost kneginje Marije in nežna požrtvovalna ljubezen Nataše Rostove že napovedujeta pisatelj preokret k evangeliju in krščanstvu. V prilogi k romanu pa teoretične zgodovinsko-filozofske razprave napovedujejo grozeči tragični konflikt med umetnikom in filozofom.

Drugi veliki roman »Ana Karenina« (1875—1877) spaja prav za prav dva romana, ki se medsebojno prepletata: roman

Ane Karenine in Vronskega — ter roman Levina-Tolstega. Na eni strani je roman nesrečne strastne izvenzakonske ljubezni, na drugi strani pa roman družinske sreče. Roman Levina-Tolstega slika pisateljevo družinsko srečo, a že napoveduje silne notranje dvome in boje, ki jih ne more zaglušiti in rešiti niti svetno blagostanje niti družinska sreča ljubečih src. Obširno modrovanje glavnega junaka Levina-Tolstega že napoveduje pisateljevo slovo od čiste umetnosti.

Filozof, veroslovec, sociolog že hoče izpodrivati umetnika. V umetniku se je z nevzdržno silo zbuja nemirni ruski bogoskatski strannik — romar. Končno je zmagalo silno rusko nagnjenje k pretiranim skrajnostim. Priznaval je samo še skrajno tendenčno umetnost. V tem duhu je napisal »Moč teme«, »Kreutzerjevo sonato«, posebno pa poljudne »Narodne povesti«, v katerih z neprikrito tendenco oznanja svoj evangelijski ljubezni, usmiljenja in neprotivljenja zlu. Veliki umetnik je kljub temu ustvaril nekoliko biserov poljudne umetnosti, ožarjene s sijem večnostne in občečloveške vesoljnosti. Posebno značilna in lepa je povest »Kjer je ljubezen, tam je Bog«.

Svoje verske in socialne reformatorske nazore je še enkrat zbral v zadnjem romanu »Vstajenje« (1899). V tem romanu še bije žila bujnega življenja, kljub vsiljivi tendenčnosti in kljub leseni okorelosti glavnega junaka, ki ga ima pisatelj popolnoma na vrvi svojih nazorov. Pozna se, da je pisatelj velik umetnik, ki pa ne mara biti umetnik.

3. Da, Tolstoj je velik človek in velikan umetnosti, pa majhen filozof, majhen sociolog in še manjši teolog. Toda zadnjih trideset let ni več maral biti umetnik, hotel je biti reformator, teolog, filozof. Njegova tragika je v tem, da noče biti to, v čemer je največji in za kar je najbolj poklican — noče biti umetnik. A to ni samo tragika Tolstega, marveč to je tragika slovanskega, posebno ruskega značaja, ki se ne drži rad svojega poklica, marveč hoče biti univerzalen in sili v to, za kar ni poklican in ne sposoben. K temu se pridružuje še brezbrežna širina in mladostna naivnost ruske narave ter rusko nagnjenje k skrajnostim. Podobna je bila tragika Gogolja, ki se je po slavi »Mrtvih duš« ustrašil svoje umetniške veličine in začutil, da mora najprej sebe moralno prenoviti in potem nastopiti kot reformator. Odvrnil se je od umetnosti, pisal propovedniška pisma prijateljem in umrl kot samotarski asket.

Tolstoj je na vrhovih svoje pisateljske slave, na višini svoje družinske sreče in blagostanja začutil silno praznoto in mračen obup v svojem srcu. V »Vojni in miru«, še bolj v »Ani Karenini«, najbolj pa v »Izpovedi« s krvjo svojega ranjenega srca pretresljivo slika nepopisno tragiko duše brez vere, tragiko človeka, ki je zapravlil vero svoje mladosti, tragiko inteligenta, ki se je odtrgal od rodne grude vernega ljudstva. Nerazrešena uganka življenja, nesmisel življenja in temna skrivnost smrti ga je tirala v mračen obup. Skrivati je moral vsako vrv, da se ne bi obesil; ni se upal iti s puško na lov, da se ne bi ustrelil — in zdelo se mu je, da je brez vere kakor negoden tiček, ki je padel iz gnezda, ali pa, da se obupno drži za nalomljeno vejo nad prepadom, v katerem preži strašen zmaj, da ga požre.

Pravijo, da veliki umetniki v sebi nosijo dušo svojega naroda, dušo človeštva, da so nekako stigmatizirani s stigmami trpljenja svojega naroda. Tako tudi v notranji tragediji Tolstega odmeva tragedija evropske kulture, ki se je odtrgala od rodne krščanske grude, iz katere je prvotno zrasla; v njem odmeva tragika ruske inteligence, ki se je odtrgla od grude vernega ruskega naroda, ter z mladostno naivnostjo vsrkavala brezbožno kulturo in posnemala nevarne eksperimente ostarele zapadne Evrope.

Pjer Bezuhov je našel vero in notranji mir, ko je gledal, poslušal in posnemal preprostega, neukega, a bogovdanega Platona Karatajeva. Pobožna kneginja Marija je bila vsa srečna v zvezi z vero preprostega ljudstva. In Levin-Tolstoj je iskal utehe v vrnitvi k veri preprostega kmeta, ki srečno živi za dušo in za Boga ter bogovdano umira.

Skozi rafinirani zapadni racionalizem in subjektivizem se je Tolstoj ves razočaran vračal nazaj k ruski grudi in k naivni ruski vernosti. Toda bilo je prepozno. Raj naivne mladostne vere je bil zanj zaprt in zastrašen z mečem racionalizma in subjektivizma. Prezgodaj in pregloboko se je okužil z Voltairejevim ciničnim racionalizmom; preveč naivno je vsrkaval Rousseauov brezbožni naturalizem ter subjektivizem nemške filozofije in protestantske teologije. A v heroični notranji borbi in v ponižnem samoobtoževanju je vendar ujel nekoliko kapljic krščanstva, da se je mogel še držati nad prepadom, v katerem je nanj prežal strašni zmaj.

Ruski slikar Nesterov je zaslovel po sliki »Sveta Rusija«. Tu se predstavlja, kako se predstavitelji vernega ruskega naroda vdano in zanosno klanjajo Kristusu in svetnikom. Po vsej sliki pa je razlito značilno rusko versko čuvstvovanje. Vse diha v ponižni bogovdanosti, v vdani radostni požrtvovalnosti in končno prehaja v skrivnosten verski zanos. Iz te »svete Rusije« je Tolstoj izbrisal božanstveni Kristusov sij — Kristus mu je samo človek — odstranil svetnike, ter povzel samo ono rusko versko čuvstvovanje, ki je v resnici pristno krščansko. Tolstoj poje slavospeve usmiljeni krščanski ljubezni, vseodpuščajoči ljubezni do sovražnikov, nedosežno opeva blaženo radost žrtve in ponižanja ter oznanja evangelij budističnega neprotivljenja zlu.

Andrej Bolkonski, Pjer Bezuhov, kneginja Marija, nevesti Nataša in Kiti se očiščajo in ožarjajo v plemeniti požrtvovalnosti. To so nedosežni slavospevi ljubezni in požrtvovalnosti; to so spevi blažene radosti odpuščanja in žrtve. To so živi izliv, napisani s srčno krvjo in segajoči globoko v srce. Ker so te poteze in te kreposti posebno lastne ljubečemu materinskemu srcu, zato je razumljivo, zakaj so v spisih Tolstega plemenite junakinje naslikane globlje in dosledneje nego moški značaji.

Človeški razum je v direktnem spoznavanju zanesljivejši in bistrejši nego v refleksnem razmišljanju o načinu spoznavanja. Zato filozofi po razmišljanju večkrat zabredejo v zmote, ki nasprotujejo bistremu zdravemu razumu. Ta slabotnost in varljivost filozofskega razmišljanja se posebno opaža v filozofiji Tolstega. Tolstoj je velik in bister v umetniški intuiciji, majhen pa v filozofskem razmišljanju. Zato je tako velika škoda, da se je odvrnil od svoje umetnosti, ki je neprimerno bolj svetla in blažilna nego njegovi teoretični spisi.

V pretiranem teoretičnem razpravljanju je zabrisal in pokvaril marsikaj, kar je jasneje gledal v umetniški intuiciji. V pretiranem modrovanju je še bolj zgubil smisel za vse, kar je v krščanstvu nadnaravnega in čudežnega. Najlepše krščanske skrivnosti: božanstvo Kristusovo, Kristusovo življenje v Cerkvi, evharistija, liturgija, prečista Bogorodica — vse to je zanj mrtvo in nedostopno. O krščanskih skrivnostih je večkrat pisal zelo bogokletno, posebno v zadnjem romanu »Vstajenje«. Ne moremo se čuditi, če je ruska sinoda l. 1901. proglasila, da se je odtrgal od cerkve in da ga cerkev ne more več smatrati za svojega člana.

Ko se je vračal nazaj k veri svoje mladosti, je čital tudi zgodovino katoliške cerkve, a le površno. Poznal je samo brezbožno zapadno kulturo, katoliška kultura mu ni bila znana. Iz cerkvene zgodovine je povzel samo posledico, da sta katoliška in pravoslavna cerkev obe enako zmotni, ker po razkolu nasprotujeta osnovnemu krščanskemu načelu ljubezni. Res moramo priznati, da je cerkveni razkol v nasprotju s krščansko ljubeznijo. Zato je razkol mnogim v spotiko in pohujšanje. Prav zato je dolžnost vseh pravih kristjanov, da delajo in molijo za sveto edinost. V tem je veličina ideje Ciril-Metodijske. Če dosežemo, da bomo bolj krščanski in da bomo zmanjševali strašno pohujšanje razkola, smo že uresničili znaten del programa ideje Ciril-Metodijske. Teža nas uči tragika Leva Nikolajeviča.

Tragična je tudi njegova sociologija. Tolstoj je zametal državo, oznanjal pasivni upor, pasivno resistenco proti državi, zametal zasebno last, oznanjal popolno bratsko enakost in neko evangelijsko uboštvo, a tega ni mogel izvesti niti v lastnem življenju. In to je bila njegova velika tragika, toliko večja, ker se je tega tragičnega konflikta globoko zavedal.

Hrepenel je po mučeništvu za svoje ideje. Napadal je vlado, sramotil carje in ministre, a vendar ga niso hoteli preganjati. Pač pa so preganjali njegove pristaše, ki so zametali vojaško službo in druge državne zahteve. Toda tu je še ostal velik, velik v svoji ponižni iskrenosti. Ponižno je priznaval svojo slabost, globoko ga je bolelo nesoglasje med njegovim življenjem in njegovim naukom. Svoje pristaše je ponižno prosil odpuščanja, če morajo zaradi njega trpeti; svetoval jim je, da se pokore državi, ako v sebi ne čutijo moči, da bi trpeli v duhu Kristusovem in ljubili svoje preganjalce. Nekemu prijatelju je skesano pisal: »V dnu srca se sramujem, kriv sem, zaslužim zaničevanje... Nisem storil niti tisoči del tega, kar bi moral storiti — in tega se sramujem... Obtožujte me... toda ne pehajte me od sebe in ne zabavajte se nad mojim obupom.« Ko je bil že bliže smrti, je pisal: »Nisem svetnik in nikoli si tega nisem prisvajal. Sem slab človek, ne ker nočem, marveč ker ne morem. Slab, grešen človek, ki želi Bogu služiti, pa se vedno spotika in pada. V resnici sem pomilovanja vredno pošteno bitje, ki je vedno srčno želelo in še želi postati dober človek, dober slu žabnik božji.«

S tem je velikan z Jasne Poljane dobro označil sebe in svojo tragiko. V svoji ponižnosti in silni boli je ostal velik tudi

v trpljenju in tragiki. Od te strani se končno tudi njegova filozofija ožarja z nadzemesko veličino in njegova osebnost dobiva privlačnost za boritelje moderne krščanske obnove, ki tako naglaša skladnost med življenjem in mišljenjem ter vrnitev k preprosti iskrenosti in prirodnosti.

Deset dni pred svojo smrtjo v mračnem novembru 1910 je modrijan iz Jasne Poljane zbral zadnje svoje moči, da bi dosegel soglasje med svojim življenjem in mišljenjem. V spremstvu svojega pristaša zdravnika Makovečkega je skrivoma zbežal z Jasne Poljane. O begu je bila obveščena samo njegova hči Aleksandra, edina očetova somišljenica v družini. Zvečer je došel k ognjišču ruske mistike, v samostan Optina Pustinj. Tu je prenočil in izrazil željo, da bi ostanek življenja rad preživel v tem samostanu pod pogojem, da ne bi bil dolžan hoditi v cerkev. Naslednji dan je odšel v sosednji ženski samostan Šamordino k svoji pobožni sestri Mariji; pri njej je iskal zavetja in molitvene utehe. Od tu je bila baje poslana telegrafična prošnja sinodi, da bi umirajočega Leva Nikolajeviča cerkev sprejela nazaj v svoje naročje. Baje je prišel ugoden odgovor, toda pristaši Tolstega, ki so čuli ob njegovi smrtni postelji, so ta odgovor skrili. Semkaj v Šamordino je prišla njegova hči Aleksandra. Od tu je Tolstoj s spremstvom odšel na postajo Kozelsk, da bi se odpeljal na jug k svojim pristašem. A na železniški postaji Ostapovo je obležal in umrl 20. novembra 1910. Na smrtni postelji je še vzdihoval: »Milijone trpečih ljudi je na zemlji, zakaj vsi strežete vprav samo meni!« Pokopan je v gozdiču pri Jasni Poljani.

Umrli je kakor junak na bojišču v heroični borbi proti strastem in slabostim, za napredek v duhovnem življenju, za skladnost med življenjem in mišljenjem. Kot umetnik in človek je velikan, kakor star hrast z mnogimi skrivljenimi vejami in črnimi duplinami, a vedno še trden velikan. Tragika njegovega življenja in trpljenja je prepletena z mnogimi zmotami, a obenem ožarjena z neminljivimi idejami. Največji umetnik naše dobe žari v slavi heroičnega idealizma. Zato se klanjamo njegovemu spominu z vročo željo, da njegova tragična borba ne bi bila brez uspeha za trpeče človeštvo in za mučeniški ruski narod, naj bi očiščen po tolikem trpljenju na vse človeštvo razlil zarjo pravice, sočutja in ljubezni.

STRUKTURA NAŠIH FINANC.

Dr. oec. publ. Jože Lavrič.

Gospodarstvo države in samouprav posega vedno globlje v življenje vsakega posameznika; odnošaji med njim in javnim gospodarstvom se zgoščavajo in prepletajo s tisočnimi nitkami. Individualistični »laissez faire, laissez passer« se je umaknil idealu socialne države (Wohlfahrtsstaat), katere delokrog vedno in stalno narašča, tako da se govori o zakonu rastočega obsega državnih funkcij. Neki izraz tega dejstevanja kakor tudi odnošajev posameznikov in celih slojev do njega pa so javne finance. Niso samo zrcalo in verna slika javnega življenja, ampak direktno torišče, na katerem se bijejo vsi čisto srčiti boji družbe, organizirane v okviru države: za čim večjo korist, ki jo nudi javno gospodarstvo, na drugi strani pa za čim manjše breme, ki ga terja.

Zato struktura financ — brez vsega lepoticja podani skelet javnega življenja — brez dvoma zasluži nekoliko pozornosti.

I. Državne in avtonomne finance.

Govoreč o javnih financah mislim tako na državne kot na avtonomne. Pri slednji gre porast njih funkcij v istem, če ne celo v hitrejšem tempu kot pri državi in so dandanes v nekaterih državah po svojih izdatkih državnim absolutnim enake, če jih že ne prekašajo.

Razmerje med državnimi in avtonomnimi financami je odvisno predvsem že od ustroja države: pri zveznih državah je zvezi takorekoč prepuščena skrb za obrambo in zunanjo gospodarsko politiko, največji delokrog pa ostane pri nesuverenih zveznih državah in drugih avtonomnih korporacijah. Pa tudi pri enotnih državah je princip avtonomije zelo različno razvit.

Splošno prevladujejo avtonomne finance v severno-evropskih državah, ki tudi sicer s svojimi davčnimi sistemi prednjačijo ostalim. V Angliji so bili pred vojno izdatki avtonomnih korporacij nad državnimi. Sila vojnih in povojnih potreb države pa jih je potisnila navzdol. Dejstvo, ki ga opazujemo tudi drugod (n. pr. pri Japonski po rusko-japonski vojni): v izredno težkih časih okupirajo državne finance vso razpoložljivo in dosegljivo davčno moč. Kadar gre za bitne državne naloge — za njen obstoj —, se temu seveda ne da oporekati.

Naslednja tabela nam kaže razmerje med državnimi in avtonomnimi korporacijami nekaterih najvažnejših držav.

Država ¹	Leto	Skupaj država in avtonomne korporacije	od tega			
			država, odnosno zveza	zvezna država	provinca, departements	občine
			v zlatih markah na glavo prebivalca			
U. S. S. R. (izdatki) . .	25/26	56	22	15	—	19
Nemčija	25	203	84	70	—	48
Vel. Britanija (dohodki)	22/23	545	342	—	—	182
Francija	23	266	209	—	15	42
Nizozemska (dohodki) .	24	342	156	—	—	186
Švedska	22	299	155	—	15	129
Švica	24	212	60	101	—	51
Danska	23/24	223	111	—	12	100
Japonska	25/26	80	41	—	10	29
Združene države (doh.)	24	435	141	50	—	244
Avstralija		507	288	219	—	—

In v naši državi?

Po Pregledu prihoda i rashoda svih samoupravnih tela, ki ga je izdalo ministrstvo financ za leto 1926, znašajo vsi avtonomni izdatki brez oblasti 2.030.000.000, t. j. približno $\frac{1}{6}$ državnih financ. Ako prištejemo k temu še 309 milijonov izdatkov oblasti leta 1927, je razmerje avtonomnih do državnih financ kakor 1:5. Primerjajoč to z zgornjo tabelo, vidimo, da je princip avtonomije v naši državi zelo malo razvit. Zanimivo je, da avtonomne edine v Sloveniji državnega povprečja — bodisi z ozirom obremenitve na glavo, bodisi z ozirom razmerja avtonomne obremenitve napram obremenitvi z državnimi davki — ne prekašajo.

Občinski davki (direktni in indirektni) znašajo v državi povprečno 94,4 Din na glavo; to je približno $\frac{1}{6}$ državnih; v Sloveniji pa samo 69 Din, kar je z ozirom nadpovprečne obremenitve z državnimi, komaj — zelo aproksimativno, ker točnih številk nimamo — $\frac{1}{9}$ do $\frac{1}{10}$ davkov, ki jih plača Slovenija v državno blagajno.

Potem imamo še druga avtonomna telesa: pri nas okrajne cestne odbore in okrajne zastope, v Srbiji sreze in (sedaj likvidirane) okruge. Obremenjujoči izdatki naših s približno 15 mili-

¹ Pridobitno gospodarstvo je upoštevano samo s prebitki.

joni Din ne dosegajo — sorazmerno — srbskih, kjer znašajo sreske davčine 24, okrožne 90.

Glede delovanja oblasti slika še ni ustaljena: pričakovati je, da se bosta slovenski živahneje udeleževali, zlasti ker je zdravstvo, ki povzroča največji del izdatkov, samo v Sloveniji prešlo na oblasti. Vendar bi dosegli s tem državno povprečje vseh avtonomnih edinic napram državi.

Seveda vpliva na ustroj države in torej na razmerje med državnimi in avtonomnimi financami v veliki meri historični razvoj. Deloma pa se more razložiti veliki porast avtonomnih financ ravno z omenjeno rastočo intenzivnostjo narodno-gospodarskega in socialnega življenja, ki ustvarja mnoge zapletene pojave, za katerih rešitev je avtonomna oblast bolj poklicana, ker je temu življenju bližja in se mu lažje in elastičneje prilagodi kot centralna oblast. Brez dvoma je tudi avtonomna uprava, ker je narodu neposrednejša, cenejša.

Je pa še en zelo važen vzrok, ki govori za razširjenje avtonomnih financ: kakor je že itak težko iz središča pravično zadostiti potrebam posameznih krajev, ki so si med seboj različni, pride tu še borba med posameznimi teritoriji, osobito, ako se ti med seboj po narodnosti ali kakem drugem znaku močno razlikujejo, do najostrejšega izraza: čim več zase dobiti, čim manj bremen prevzeti. Ta težnja zastopnikov naroda je sicer umljiva, izginja pa pri tem čut za zvezo, relacijo med izdatki in dohodki. Pozablja se, da je treba javno gospodarstvo financirati s sredstvi privatnikov, da je uporabna vrednost rastočih izdatkov v obratnem razmerju z njihovim bremenom. Forsirajo se čim večji izdatki, osobito od strank, ki v vladi niso zastopane. Nastane ljuto trganje za oni delež, katerega plača vse prebivalstvo, katera pokrajina naj dobi več nazaj. Čim pa imamo manjše teritorije s samoupravami, se ta borba uravnovesi: zastopnikom teh teritorialnih samouprav, kakor tudi prebivalstvu, postane mnogo bolj jasno, da morajo pač žrtvovati, ako hočejo imeti to ali ono. Preudarek, do katere meje odgovarjajo koristi izdatkov bremenu, ki ga nalagajo, postane mnogo bolj tehten in pri tem vsak teritorij svobodno odloči, katere potrebe smatra za najbolj važne, katere lahko čakajo i. t. d. Borbena ploskev med posameznimi teritoriji in narodnostmi, pa tudi med razredi, se znatno zmanjša in omogoči se konstruktivnejše delo. Vse javno delo je v mnogo neposrednejši zvezi z narodom, in to prisili posameznike, da

trezno razmišljajo o javnih zadevah. Iz tega je seveda zagovarjati tudi najširšo avtonomijo osnovnih avtonomnih edinic, občin. Pravičnost razmerja med dajatvijo in protidajatvijo, med davkom in njega koristjo, je tu brez dvoma mnogo bolj uresničena, nego bi mogla biti pri centralističnem gospodarstvu.

Morda bi kdo oporekel, ko govorim tu o razmerju med dajatvijo in protidajatvijo, da zagovarjam zastarelo stališče ekvivalenčne teorije, ki v moderni državi ni in ne more biti merilo za dajatve. V moderni državi da se ne upošteva, kako korist imaš od države, tvoja dajatev se odmerja po tvoji zmožnosti. Ta princip je za razmerje do individua brez dvoma zmagal. Za to je mnogo vzrokov: dobrine, ki jih nudi država, so imaterialnega značaja, brez tržne cene, njih vrednost za posameznika se absolutno ne da izračunati. Pa tudi če bi se mogla, je treba poudariti, da je država edinica, ki spaja družbo, organizirano v njenem okviru, in ki ji mora biti skrb za vse v enaki meri brez ozira, koliko moreš prispevati, in daje torej često največ vprav onemu, ki za skupne izdatke ne more sploh ničesar prispevati. Ta princip, ki ga je postavilo naziranje o moderni državi, se je brez dvoma uveljavil tudi v financah. Toda prav tako je treba poudariti, da čim bolj raste delokrog države, tem bolj prevzema država tudi funkcije in naloge ter podružablja potrebe, za katere bi mogel tudi posameznik sicer skrbeti, dasi more to država bolje. Pri teh potrebah, ki niso nujna posledica sožitja — kakor so to javna varnost, obramba na zunaj — in ki vprav obeležujejo oni delokrog nalog, s katerimi se socialna država razlikuje od tako zvane pravne države (Rechtsstaat), pa postaja razmerje med vrednostjo, dajatvijo in protidajatvijo vedno bolj in bolj očitno. Osobito avtonomne korporacije prevzemajo te posle — povzdigo kmetijstva in industrije, gradnjo cest, elektrifikacije i. t. d. Pri tem se da korist za posamezen teritorij brez dvoma presoditi, oceniti, često tudi za posamezne sloje, in zato bi princip, da se naloge bremena brez ozira na koristi, ki jih posameznik, odnosno posamezna pokrajina dobi od države, pomenil nepravičnost. Pravično je sicer, da bolj bogata, bolj razvita pokrajina sorazmerno več prispeva za one državne potrebe, ki so vsem enake, v katerih izvrševanju se izživlja prabistvo države in od katerih je odvisno vse nacionalno, socialno, politično in gospodarsko življenje v okviru državno organiziranega naroda. Čim bolj pa državne naloge izgubljajo obeležje potreb, katere je ustvarilo sožitje ljudi

v zajednici in jim more zadostiti le skupnost, temveč prevzema država tudi naloge in podružablja potrebe, katere more ona sicer ugodneje zadovoljiti, ni pa to absolutno nujno, tem bolj stopa ta princip zmožnosti v ozadje in dobiva važnost princip, ki regulira odnošaje med posamezniki: princip dajatve za protidajatev. Tako sem neprisiljeno združil obe v moderni finančni znanosti zastopani teoriji, teorijo zmožnosti in pa novejšo ekvivalenčno teorijo na realistični podlagi.

Obremenitev prebivalstva.

Preden preidemo na raziskovanje nadaljnje strukture naših financ, nas zanima tudi vprašanje obremenitve prebivalstva z javnimi dajatvami sploh. Za ponazoritev javnih bremen nam služi predvsem absolutna obremenitev na glavo in pa razmerje javnih dajatev do narodno-gospodarskega dohodka. Številke v prvi tabeli še ne predstavljajo obremenitve, ker so v njih tudi drugi, neobremenjujoči dohodki, kot prebitek podjetij, pristojbine i. t. d. Naslednje številke podajam po pregledu, ki ga navaja finančni minister v svojem ekspoziju za leto 1928/29. Obremenitev znaša na glavo v

Angliji	Franciji	Italiji	Čehoslovaški	Avstriji	Jugoslaviji
5091	2288	1500	1748	1430	621

V procentih narodno-gospodarskega dohodka pa znaša obremenitev gornjih držav:

20·8	20·9	19·6	24·5	23·6	11·7.
------	------	------	------	------	-------

V obremenitvi na glavo kakor tudi v primerjavi z narodno-gospodarskim dohodkom so navedeni državni in avtonomni izdatki.

Internacionalna primerjava narodno-gospodarskega dohodka z obremenitvijo je ena izmed najbolj problematičnih statistik. Številke, kakor jih navaja naše ministrstvo in kakor jih najdemo po drugih revijah, niso drugega, kot nakit tendencioznih razprav in zgolj konvencionalne².

² »Količkej zanesljive izračunave, koliki del narodno-gospodarskega dohodka se v kaki državi v kakem času uporabi za celotno kritje javnih potreb, še popolnoma nedostaja radi nezanesljivosti izračunavanja narodno-gospodarskega dohodka.«

Te besede, ki jih je zapisal očak nemške finančne znanosti Wagner l. 1877., veljajo še vedno v polni meri. (K. H. Rau, Lehrbuch der polit. Ökonomie, predelal Wagner, V. zv., 1. del, str. 66.)

V omenjenem pregledu je dohodek pri nas na glavo 5318 Din, v Avstriji 6060, Belgiji 6685, Čehoslovaški 7111. Če bi vzeli strukturo prebivalstva povsod enako — pri nas je sorazmerno več otrok kot v drugih navedenih državah — bi bil naš narodno-gospodarski dohodek na glavo enak avstrijskemu in belgijskemu. In je vendar kolikor toliko dognano dejstvo, da se narodno-gospodarski dohodek agrarnih držav niti zdaleka ne more primerjati z dohodkom industrijskih držav³. Niti druga postavka gornje primerjave, namreč celotna davčna obremenitev ni tako zanesljiva, kot se misli na prvi hip. Med državo in avtonomnimi korporacijami je mnogo prehodnih postavk i. t. d. ter je vprašanje, ali so budžeti po enotnem principu očiščeni, da se dajo med seboj primerjati. Več o tem v drugem delu: Finančna statistika. K ogromnim izdatkom Anglije in Francije pa je pripomniti še to: v Franciji in Angliji gre velik del izdatkov za javne dolgove in od teh ostane največji del doma (dolg Ameriki se financira z reparacijami), pride torej lastnemu narodnemu gospodarstvu v korist in tvori zopet vir davčne moči, zato nominalno sicer zelo veliko obremenitev omenjenih držav ta okolnost znatno razbremenjuje. Popolnoma črtati iz državnih izdatkov pa teh bremen — kakor zahtevajo to nekateri Nemci za primerjanje obremenitev — ipak ne moremo.

V tej zvezi naj omenim še problem obremenitve v Jugoslaviji po posameznih teritorijih.

Razmerje obremenitve z direktnimi davki na glavo je od ujedinjenja do leta 1927. vključno naslednje:

Ako vzamemo obremenitev v Srbiji s 100, potem je obremenitev v Bosni in Hercegovini 132'—, na Hrvatskem, Slavoniji 168'—, Vojvodini 265'—, Sloveniji 250'—, Dalmaciji 85'—.

Pri nas pride torej na glavo 2'5 toliko, v Vojvodini celo 2'65 toliko kot v Srbiji. Vendar pa je treba pripomniti, da tvorijo direktni davki samo $\frac{1}{4}$ vseh davkov, $\frac{3}{4}$ odpade na indirektne. Dasi je zelo verjetno, da se tudi s temi Slovenija in Vojvodina v primeri s Srbijo in drugimi pokrajinami znatno preobremenjujeta, sem vendar mnenja, da se razmerje tu napram Srbiji in drugim pokrajinam zboljša in se s tem celotna obremenitev — z vsemi davki — zmožnosti bolj približa, kakor če upoštevamo samo direktne davke.

³ Pred vojno je smatral J. Stamp angleški dohodek na glavo za petkrat večji od ruskega.

Pri obremenitvi po pokrajinah je treba upoštevati tudi drugo stran: koliko dobi posamezna pokrajina od dajatev nazaj. Dasi je ta problem usodno torišče naših notranjih političnih bojev, manjka za njegovo osvetljenje vsaka statistika (ki je seveda zelo težko izvedljiva). Ves ta kompleks zasluži seveda podrobno analizo, preden bi mogli izreči veljavno sodbo o nepravilni razdelitvi javnih bremen.

II. Finančni viri.

Finančni viri se stekajo najprej iz dveh absolutno različnih virov: iz davkov in iz pridobitnega gospodarstva.

Obremenitev naroda predstavlja le prva skupina, davki. Država ne vodi pridobitnega gospodarstva za to, da bi si na ta način zasigurala dohodkov za svoje bitne naloge, ampak iz narodno-gospodarskih ozirov, ki jo silijo, da posega aktivno v gospodarski proces.

1. Pridobitno gospodarstvo.

Nekdaj — v srednjem veku — je imelo pridobitno udejstvovanje države zgolj fiskaličen cilj, pridobiti dohodkov za druge državne potrebe. Za časa merkantilizma je imelo pridobitno gospodarstvo države namen, da s svojimi vzornimi podjetji pospeši napredek industrije. Po liberalistični eri, ki je zametala pridobitno gospodarstvo države, so se začele države zopet zelo aktivno udejstvovati na gospodarskem polju, cilj pa se je popolnoma preokrenil. Pridobitno gospodarstvo vpliva le s svojim končnim finančnim rezultatom na obremenitev naroda: ako se zaključuje pozitivno, se more za ta previšek preobremenitev zmanjšati, v obratnem slučaju mora seveda narod nositi žrtve pasivnega gospodarstva in deficit izravnati z javnimi dajatvami.

Ako se gleda na majhne previške ali celo deficite pridobitnega gospodarstva, se govori često o nerentabilnosti, o slabem državnem gospodarstvu. Majhna rentabilnost v tem smislu, da ne vrže previškov nad izdatki, pa še ni znak slabega gospodarstva. Iz omenjenega razloga, da država ne vodi podjetij iz privatno-gospodarskih nagibov, ampak iz narodno-gospodarskih, sledi tudi določitev cen dobrin in dajatev, ki jih nudi država in ki morajo biti tako določene, da ustrezajo narodnim gospodarskim interesom. S tem, da doseže vsaj izravnanje dohodkov z

izdatki, je tudi finančnemu stališču zadoščeno. Državno pridobitno gospodarstvo z velikim profitom je *contradictio*, kajti potem ga vodi bržčas s stališča profita, kakor vsak drug privatnik, in ne z narodno-gospodarskega. Iz tega seveda ne sledi, da je vseeno, kako se gospodari, kaka je organizacija i. t. d. Nasprotno, ekonomski princip, doseči največji uspeh z najmanjšimi žrtvami, mora biti istotako vodilo javnih podjetij, samo da tu uspeh ne leži v previšku dohodkov nad izdatki, ampak v zasledovanju socialno-ekonomskih ciljev. Treba pa je v vsakem posameznem slučaju raziskovati, do katere meje se more tudi zasledovati finančni uspeh, do katere meje je ta združljiv z narodno-gospodarskimi interesi. Kakor hitro sta ta dva cilja združljiva, pomeni neizkoriščanje finančnega enostransko konsumentno politiko na riziko vsega naroda, favoriziranje onih, ki te državne naprave, podjetja najbolj uporabljajo. (Največji del državnih podjetij ima gori opisani narodno-gospodarski značaj, osobito gospodarski monopoli, železnice, pošta, telegraf. Poleg njih imamo še — največkrat kot preostanek merkantilistične dobe — podjetja, ki ne služijo narodno-gospodarskim ciljem, ampak jih upravlja država z zgolj fiskalnega vidika, pri čemer je seveda samoposebi umevno, da velja zanjo privatno-gospodarski princip upravljanja. Pri enem delu državnih podjetij se že na zunaj vidi, da ne zasledujejo finančnega uspeha, odnosno da tu finančni uspeh sploh ne igra posebne vloge, to so tako zvane javne ustanove, bolnišnice, šole, muzeji, vodovodi i. t. d.)

Ko so javna bremena vsled vojske ogromno narasla, se je zopet začelo razpravljati vprašanje, ali ne bi državi kazalo ustanavljati novih podjetij in jih voditi kakor privatnik z namenom, da njih presežke porabi za kritje javnih potreb; tako da bi mogli davki odpasti. Ako gre tu le za finančno stran, za financiranje budžeta, — ne da bi se to sicer tikalo socializacije in s tem združenih problemov, katere moramo razmotrivati z drugih vidikov — potem moremo reči, da je s fiskalnega stališča ta deviza prilično neuporabna. Na vrednosti uspešno završene produkcije participirajo trije faktorji: kapital, delo, profit. Država bi morala financirati ta podjetja s posojili. Odkod sicer kapital? Ako bi ga hotela dobiti z davki, bi bilo to ravno nasprotje omenjenega cilja; ubila bi sedanjo generacijo na korist bodoče, nikar da bi jo razbremenila. Ako pa ga razlasti, potem je to socializacija in ne spada več pod finančni vidik. Če bi si pa država

kapital izposodila, bi dobila samo tretji delež, profit. Ta bi bil pri sicer okornejšem državnem gospodarstvu verjetno zelo majhen in bi morala torej država sploh vse gospodarstvo poddržaviti, ako bi hotela kriti s prebitki javne finance. Torej socializacija namesto davkov. Pred to parolo pa se je Evropa za enkrat še ustavila.

(Napredovanje, razširjenje državnega in komunalnega pridobitnega gospodarstva ne pomeni ubijanje privatnega kapitala, ampak ga poživlja. Privatni kapital, ki bi sicer lagodno in komodno uspeval pri podjetjih, ki so v bistvu monopolna in se dado voditi nekako shematično, je prisiljen radi odtegnitve teh po državi in drugih avtonomnih korporacijah, iskati vedno novih, riskantnih polj udejstvovanja.)

V pridobitnem gospodarstvu se udejavljajo posamezne države v zelo različnem obsegu. Imamo še vedno nekatere, ki se drže več ali manj liberalističnih načel, druge zopet mislijo, da je njih lastno gospodarsko udejstvovanje neizogibno potrebno za razvoj narodnega gospodarstva. Faktično se je izkazalo, da to ni absolutno nujno in da se da s sredstvi zakonodaje, gospodarske, tarifne politike i. t. d. regulirati privatno gospodarstvo po istih pravcih kot z monopoli teh podjetij v državnih rokah⁴.

Pri nas so znašali izdatki podjetij po povprečju let 1923/24, 1924/25, 1926/27, 1927/28 točno $\frac{1}{3}$ vseh izdatkov. V budžetu 1928/29 je razmerje kakor 54:58 proti 42:52, to pa le zato, ker so šteti med pridobitno gospodarstvo tudi finančni monopoli, katere je po mojem mnenju bolje izločiti in voditi posebej.

Glede rentabilnosti državnih podjetij moramo reči, da so finančni uspehi splošno zelo majhni. Po proračunu 1928/29 je pri železnicah 70 milijonov Din previška; pri pošti 110 milijonov Din; pri šumah in rudah 134 milijonov Din; posestvo Belje in Topolovac ter tovarna sladkorja »Čukarica« 50 milijonov Din. Tudi če vzamemo faktične dohodke in izdatke vseh let, iz teh števil samih še ne moremo izračunati rentabilnosti, ker ne poznamo višine vloženega kapitala. Tudi ti previški niso prebitki, kakor bi jih izkazalo n. pr. privatno podjetje po odbitku vseh reparatur in amortizacije, ampak pač budžetarni previški, kjer se uporaba, amortizacija vloženega kapitala ne upošteva, na drugi strani pa se knjižijo med izdatki tudi nove naprave, repa-

⁴ Cf. Liefmann, Unternehmungsformen.

rature. Tudi če ločimo redne in izredne izdatke, ne pridemo do prave slike, ker je njih klasifikacija skrajno samovoljna in predstavljajo nekateri izredni izdatki nove investicije, drugi zopet le reparature, nadomeščanje izrabljenega kapitala, ki se je obrabil v prejšnjih letih, a ne nadomeščal, bodisi da ni bilo za to kritja, bodisi da je nadomeščanje samo periodičnega značaja ter bi se zato pri privatnem gospodarstvu stavile potrebne vsote letno v obnovitveni fond. Mnogo se je napravljalo tudi na račun reparacij. Ker za vse to nimamo podatkov, je nemogoče izreči sodbo, koliko so rentabilna oziroma nerentabilna naša podjetja⁵.

Pri sedmih velikih mestnih občinah znašajo dohodki od podjetij 41·2%, a od imetja 3·7%, izdatki pa 39·3% (6·5% za osebje, 32·8% za material) vseh dohodkov oziroma izdatkov.

Pri 474 mestnih občinah znašajo dohodki podjetij 9%, od imetja 9·6%, izdatki 2·3% za osebje in 8% za material, torej 10·3% vseh izdatkov.

Pri 4012 selskih občinah pa so dohodki od podjetij 0·5% in od imetja 11·2%, izdatki pa 0·8% in 0·8%, torej 1·6%.

K temu pa je še prišteti davek na občinsko imetje, zavarovanje, ki je izkazano v drugi postavki in se ne ve, koliko odpade na ti, poprava zgradb, ki je tudi izkazana v drugi postavki in se istotako ne da izračunati na občinska podjetja in imetja odpadajoči del.

Po povprečju za vse občine zavzemajo dohodki občinskega imetja in podjetij 25·5% vseh njihovih dohodkov.

⁵ Izraz »pridobitno gospodarstvo«, ki odgovarja našemu budžetnemu terminu »državna privreda«, morda ni popolnoma posrečen, ker involvira predstavo privatno-gospodarske orientiranosti, kar ne odgovarja dejstvu, kakor sem omenil v tekstu. Nemci rabijo stalno izraz »öffentliche Unternehmungen« in »privatwirtschaftliche Einnahmen« pa tudi »Erwerbseinkünfte«. Ako pa bi rabil izraz »državno gospodarstvo« v smislu pridobitnega gospodarstva, bi bilo to napačno. Pojem gospodariti obsega dve strani našega smotrnega delovanja za kritje potreb: pridobivanje materialnih dobrin kakor tudi njih pripravo za uporabo in potrošnjo.

Slov. in hrv. gospodarstvo, nemško Wirtschaft; slov. pridobitno gospodarstvo, hrv. privreda, nemško Erwerbswirtschaft; slov. gospodinjstvo, hrv. domačinstvo, nemško Haushalt.

Država obsega po svojem delokrogu obe vrsti gospodarjenja, po svojem bistvu pa je bližja gospodinjstvu. Če govorim torej o javnem gospodarstvu ali državnem gospodarstvu, mislim predvsem na celotno njeno delovanje in ne samo na njena podjetja.

Glede oblasti še nimamo dovolj podatkov. Pri 27 oblasteh znašajo l. 1927 dohodki od imetja 1·5%, od podjetij 10·2%. V ljubljanski oblasti znašajo dohodki iz lastnega premoženja in gospodarstva približno 19% vseh dohodkov, toda skoraj vsi (razen 50.000 Din) izvirajo iz ustanov (zdravstvenih, skrbstvenih) in posestev, ki so namenjena pouku.

2. Davki.

Pri drugem finančnem viru, namreč pri davkih, gre predvsem za razmerje med direktnimi in indirektnimi davki.

To je pri nas kakor 20·71 proti 79·29 za povprečje let 1923/24, 1924/25 in 1926/27.

a) Indirektni davki.

Udomačilo se je naziranje, da se meri socialnost in demokratičnost davčnega sistema po razmerju direktnih in indirektnih davkov. S tega stališča se splošno smatra naš davčni sistem za nekaj silno nazadnjaškega, nedemokratskega in nesocialnega. Tako ne prikriva svojega mnenja bivši finančni minister dr. Stojadinović v svojem ekspoziju za leto 1923/24, kjer smatra razmerje med direktnimi in indirektnimi davki pri nas za abnormarno in meni, da se mora to sčasoma energično preokreniti, da bodo dohodki direktnih davkov zavzemali ono mesto, ki so ga imeli v predvojni Srbiji. (Na formalno statistično napako tega izvajanja, ki je iz njega sklepal na neizrabljeno rezervno moč naših direktnih davkov, bom opozoril pri finančni statistiki.) Tudi ostale razprave in razpravice, kolikor jih je v naši skromni finančni literaturi, se strinjajo z izvajanjem ministra Stojadinovića. Letica piše v Bankarstvu (oktober 1925): »Dohodki direktnih davkov ne smejo ostati na tej višini. Zato ne, ker je sedaj na njih vrsta, da prevzamejo svojo predvojno vlogo, tako z ozirom na ostale državne dohodke kot z ozirom na potrebe države. V ostalem se je izrazil sam gospod finančni minister, da se ne more pričakovati nikakih zvišanj tarifov trošarinskih in prometnih davkov. Tu je zadnja meja dosežena. Vsekakor zadnja rezerva, ki mora kriti sedaj tudi bolj izredne dohodke, morejo biti le direktni davki. Toda najsi tudi ne nastanejo večje potrebe, direktni davki morajo v svojem finančnem uspehu izkazati tako izdatnost, da bo na drugi strani mogoča redukcija tarifov indirektnih davkov.«

Dr. Miloslav Stojadinović, glavni urednik Trgovinskega glasnika, piše v tej reviji: »Pri nas so indirektni davki tako veliki, da, ako bi merili demokratičnost po davčnem sistemu, — in meni se zdi ta kriterij absolutno pravilen — o demokratičnosti pri nas sploh ne bi moglo biti nobenega govora. Ako se ne motim, je že pokojni dr. Laza Paču delal aluzije na naš davčni sistem . . .«

Na istem stališču stoji tudi prednik Stojadinovićev, dr. Kosta Kumanudi. Slično se izraža tudi zagrebška trgovska in obrtna zbornica v svojih pripombah k zakonskemu osnutku direktnih davkov⁶.

Da so indirektni davki nasproti direktnim manj socialni, ta nauk je postal splošna last vseh finančno-znanstvenih del. Naštevaje senčnih in solčnih strani indirektnih davkov — in med temi onih glede na nesocialnost, večjo obremenitev siromašnejših — se dandanes prav malo razlikuje od naštevanja avtorja akcize leta 1717.

Izredno dober pregled skoraj vse znanstvene literature v tem pogledu do svojega časa je navedel Lassale v svojem znamenitem govoru pred sodnijo v Berlinu: *Die indirekte Steuer und die Lage der arbeitenden Klassen*⁷.

Jedro vseh teh izvajanj glede nesocialnosti leži v tem, da se ti davki ne odmerjajo po zmožnosti, ampak so naloženi na dejstvo potrošnje, in ker izda siromašnejši mnogo večji del svojega dohodka za predmete, podvržene indirektnim davkom, se torej njegov dohodek v primeri z dohodkom premožnejših progresivno obremenjuje.

Vendar pa v socialni znanosti ni nobena stvar absolutna. Sama klasifikacija, da je en davek direkten, drugi pa indirekten⁸.

⁶ Izoblikovanje dohodkovne strukture pa ni gol slučaj ali rezultat slučajnih finančnih zakonov: gospodarska in kulturna stopnja naroda, struktura njegovega premoženja in dohodka, socialna in razredna razporeditev, socialno in politično naziranje prebivalstva in njegovo idejno stremljenje, zgodovinski razvoj financ: vse to udarja pečat izoblikovanju javnih finančnih virov in se ne da poljubno zgnesti v eno ali drugo smer. »Das Einnahmesystem kann (ohnehin) gewöhnlich nicht beliebig gewählt werden, sondern ein geschichtlich überkommenes liegt vor und trägt höchstens eine allmähliche Reform.« Wagner, op. cit. str. 207.

⁷ Prvič izšel l. 1863. v Zürichu. — Ferd. Lassalle's Reden und Schriften, izdal Ed. Bernstein, II. zv., Berlin 1893.

⁸ Do pojma direktnega in indirektnega davka pridemo iz več popolnoma si nasprotujočih vidikov in tako je obseg posameznih davčnih vrst ene ali

še ne zadošča, da bi se moglo o enem trditi, da je socialen, drugi pa nesocialen. Gre za konkretne forme v vsakem posameznem slučaju in vsakem davku kakor tudi za celotni sistem obremenitve. Osobito zapleteni pojav prevajenja često zunanjo klasifikacijo izprevrže v faktično obratno. Na to stališče se je postavila tudi končno nemška socialna demokracija (Wurmova resolucija na kongresu v Jeni leta 1913)⁹.

Brez dvoma: kakorkoli obračamo problem indirektnih davkov, moramo reči, da se splošno manj prilagojujejo zmožnosti, ker so naloženi na samo dejstvo potrošnje, pri čemer relacija med potrošnjo in dohodkom ne odgovarja popolnoma davčnim zmožnostim potrošacev, toda so potrebno zlo in v naših razmerah, kakor bomo videli pri nadaljnjem razmatranju strukture naših financ — vsled dveh specialno naših okoliščin — manjše zlo, kot bi bili direktni davki, osobito, ako bi hoteli pomembnost v celotni strukturi znatno povečati. K temu vprašanju se povrnemo po pregledu strukture naših davkov.

b) Direktni davki.

Pri direktnih davkih ločimo zopet dve skupini: osebne, subjektivne, kjer se odmera davka opira neposredno na davkoplačevalčevo zmožnost, torej na njegov celokupni dohodek in premoženje, in pa predmetne, objektivne, realne, takozvane donosnine, kjer se obdavči vir, ki veže donos. Pri nas veljajo do konca leta še štirje sistemi direktnih davkov, od katerih sta dva, slovenski in hrvatsko-vojvodinski, mešana, to se pravi, zastopani so subjektivni in objektivni davki, dva pa — srbski in bosansko-hercegovski — objektivna, s samo objektivnimi davčnimi vrstami. (Konec v 3. zvezku.)

druge skupine z ozirom na posamezne definicije obsežnejši ali ožji. V glavnem pa se delitev krije z razdelitvijo v pričujoči razpravi. Po mojem mnenju je pač za pojem direkten in indirekten najbolj opravičen vidik, da li se zmožnost posameznika dožene direktno s tem, da se določi njegov dohodek, odnosno dohodek posameznih donosnih virov, ali pa se sklepa indirektno iz potrošnje, pri čemer se predpostavlja, da, kdor troši, ima tudi dohodek. Davčna zmožnost je brez dvoma važnejši princip kot način pobiranja ali kak drug princip, zato se mi zdi razdelitev na direktne in indirektno s tega vidika najbolj opravičljiva. Pravno-prometni davki, za katere napravljajo nekateri avtorji posebno skupino, se dajo iz istega vidika uvrstiti med indirektno, pri čemer služi fakt prenosa lastnine iz ene roke v drugo kot indicij zmožnosti.

⁹ Cf. H. M. Calmann, *Die Finanzpolitik der deutschen Sozialdemokratie 1867—1914*, München 1922, str. 217.

OBZOR.

Problem etične kulture.

A. U.

Zlasti po svetovni vojski živo čutimo, kako se je stopnja npravne kulture na široko znižala. Dan za dnevom prinašajo časniki vesti o ubojih, umorih in samomorih, o spolnih zločinih, o tatvinah, poneverbah in korupciji. Zato je le pozdraviti glasove o preporodu. (Prim. pri nas list »Preporod« in Ozvaldovi deli: Smernice novega življenja in Kulturna pedagogika; pri Hrvatih Vidovičeva prizadevanja za »etično kulturo«, pri Srbih Vel. Arsičeva študija »Moralna kriza našega društva«!) Drugo vprašanje je seveda, kako ta prerod započeti. Tu ni soglasja, ki bi ga bilo želeti, in ne samo, da ni soglasja, je marveč u s o d n o razglasje. Gre za tisto vprašanje, ali je za etiko religija potrebna ali ni, za vprašanje torej, ali naj se etika religiozno utemeljuje ali brez ozira na religijo.

Močan pokret za etično kulturo je započel v Jugoslaviji Miljenko Vidović v Sarajevu. Pridobil si je vnetih sotrudnikov, otvoril šolo za odrasle, ustanovil tednik »Novi čovjek« (1925) in pedagoški list »Uzgajatelj« (1925), začel izdajati posebno knjižnico »Nakladna Biblioteka Uzgajatelj«, širi svoje misli s predavanji po večjih mestih Jugoslavije (28. nov. 1926 je predaval tudi v Ljubljani); ker ne more biti sam povsod, je začel snovati po raznih krajih »dopisne šole«. Te šole naj bi posredovale delavcem in služiteljem srednješolsko izobrazbo in jim dajale novo npravno vzgojo. Šola ima dva oddelka: nižji tečaj in višji tečaj. Nižji tečaj obdela v enem letu štiri razrede nižje gimnazije, višji tečaj pa štiri razrede višje gimnazije. Pouk se vrši po zvezkih, ki so jih izdelali razni strokovnjaki. Za en tečaj je dvanajst partij zvezkov. Iz Vidovičeve šole v Sarajevu je izšlo, kakor sam pravi, 25 starejših ljudi, delavcev, obrtnikov in služiteljev, ki so imeli samo osnovno šolo in so pri njem v dveh letih predelali vso snov za gimnazije, napravili vse izpite in maturo in šli na univerzo. Kako? Sam pravi: »Otvoril sem šole za odrasle. Šole? Ne v banalnem zmislu šole. Otvoril sem srca. Svoje srce in njihova srca. Deloval sem s sredstvi emocije, s čuvstvi. Ker sem vedel, da je tam nekje v globini njihovih duš zakrito mnogo sile, da, zakriti oceani sile, je bilo treba tu započeti in te sile vzbuditi v življenje.« (Društvena dekadencia², 26.) Vprašal bi se marsikdo, ali je psihološko zdravo, v dveh letih opraviiti normalno delo osmih let? Nam se ne zdi. Toda priznati treba, da niti Vidovič sam nima tega za poglavitni uspeh svojega pokreta, pravi celo, da je to celo »najneznatnejši pojav«. To, kar je važno, pravi, je nekaj povsem drugega, važen je dokaz, da je tudi v odraslih veliko duševnih sil, ki jih je le treba s primernimi psihološkimi sredstvi prebuditi. Gre za »nov tip inteligence«, za ljudi, ne natrpane z znanjem, ampak »za ljudi, željne dela, ustvarjanja in npravnih dejanj«, za ljudi, hrepeneče »k svetlobi, Solncu in

Ljubezni« (o. c. 27). Naloga nove šole je, probujati voljo in zaupanje vase, vzgojiti značaje in nravno hotenje, ne z mehanizmom in formalizmom, ampak z duševno dinamiko.

L. 1925 9. avgusta je bil prvi kongres za pospeševanje etične kulture. Ni čuda, da je vse to delo pridobilo Vidoviću mnogo simpatij, tako da mu hvaležni učenci v »Novem Čovjeku« pišejo navdušene pozdrave in pojejo pesmi. (Prim. »Novi Čovjek« II, br. 48, 10. okt. 1926.)

Za nas je seveda važnejše vprašanje, kakšna naj bi bila ta npravna kultura, ki jo hoče Vidović doseči, kako osnovana?

Na »prikaz« nam je poslala Vidovičeva šola tri dela, ki se zde zanj temeljna: dve načelni predavanji Vidovičevi in eno knjigo življenske modrosti¹.

V prvem predavanju ugotavlja Vidović najprej, da je Evropa bolna. Spengler (*Der Untergang des Abendlandes*), Nitti (*L'Europa senza pace*) in Ferrero (*La tragedia della pace*) napovedujejo Evropi propast ali vsaj temno bodočnost. Da ta kriza ni le kriza Evrope, temveč da gre tudi za nas, dokazuje, pravi, n. pr. že naše časopisje, ki je brez dvoma veren izraz javnega mnenja. Kakšno je? Z malimi izjemami polno mržnje, nemorale in gnusobe. Dokazuje isto tudi razdejanje po družinah, v zakonih in v vsem javnem življenju. Vendar je pomoč možna. V dušah našega preprostega človeka je toliko bogastvo sile in moči, da je treba tega človeka le prav vzgojiti in ustvarili bomo tip popolnega človeka. Mi smo, pravi, »kopča istoka i zapada«, vez med zapadom in vzhodom in imamo vse pogoje za harmoničnega človeka, razum zapada in srce vzhoda. A kako ostvariti to harmonijo? Trije vzroki so dovedli do današnjega razsula: Cerkev, materializem in nacionalizem. Kako in zakaj? Zato, ker so vsi ti trije činitelji izpremenili človeka v sredstvo: Cerkev je postavila cilje na nebesa, materializem na zemljo, nacionalizem v narod in državo, ko bi moral biti človek v središču in cilj (16).

Nekateri mislijo, pravi Vidović, da je religija isto kar morala ali da vsaj ni morale brez religije. Krivda nemorale da je torej odpad od religije in povrat k religiji povrat k morali. Toda zgodovina tega ne dokazuje. Ko je bila religija vsemogočna, ni bila npravna stopnja nič višja od današnje. Iz tega nekateri sklepajo, da je religija nezmožna za zgradnjo človekove duše, nekateri pa celo, da je za ves duhovni, umski in npravni razvoj človeštva kvarna. Vendar, pravi Vidović sam, z religijo treba računati: »Religija je v absolutnem zmislu največje dobro človeštva«, a ljudje so sčasoma to dobro izpačili in ga krivo uporabili. Središče vsem religijam je bil prvotno človek. Toda religije so se organizirale in organizacije

¹ Miljenko Vidović, Društvena Dekadence (Predavanje održano 9. avgusta 1925 na Kongresu za promicanje etičke kulture). Sarajevo 1925¹, 1926².

Miljenko Vidović, Dvije kulture (Predavanje održano u Ljubljani 28. novembra 1926). Sarajevo 1926.

Misli i pravila za život (1000 aforizama). Sarajevo 1926.

postavile sebe za cilj, človeka pa za sredstvo. »Verske organizacije žrtvujejo ljudi za svoje materialne cilje v osvajanju svetne oblasti, pošiljajo v vojsko človeka zoper človeka, blagoslovljajo orožje, sejejo mržnjo, razdor in neslogo in rušijo tako do temeljev glavna načela Kristusovih nauk« (10). Tu je vzrok, da so religije pustile človeka sirovega in moralno nizkega in da so postale same v družbi odveč. Cerkev in duhovščina niso človeka vzgajali — ni dosti reči: bodi dober! in pretiti s kaznijo — temveč so celo nameroma radi svojih interesov zadržavali narode v globoki temi, da bi na ta način laglje kršili Kristusove principe. »Jaz spoštujem religijo in bi hotel, da bi se Cerkev preporodila, a to, kar je danes, ni življenje, ampak smrt, ni Duh in dejanje, ampak beseda, ni živ Kristusov nauk, ampak gol formalizem.« Zato trpimo, zato smo siromašni po duhu, slabi in brez moči v srcu, volji in npravnosti, ker vera ni prožela naših duš, ni postala živ činitelj našega bitja (12).

Kot reakcija je nastal humanizem, humanizem je zvodil človeštvo v materializem, in tudi ta je šel ne k človeku, ampak mimo njega in proti njemu. Prav tako je tudi nacionalizem sebe postavil za cilj, a človeka le za sredstvo za svoje sebične cilje.

To je zlo današnje družbe. V tem je tragika človeštva in propast Evrope. Jasno se to stanje odraža v šolstvu. Šolska prosveta je mehanično kopičenje znanja brez zmisla za npravno vzgojo. Kje so etični učbeniki? knjige ljubezni in pravice? biografije velikih ljudi, vzornikov volje in energije? Vse je mehanizirano, tudi duše. Tudi veliki pokreti po svetovni vojski imajo isto hibo. Ne Wilson, ne Lenin, ne Mussolini se niso zavedali, da je problem Evrope duhoven problem, problem nove prosvete in nove vzgoje; politične, socialne in ekonomske razmere da so le posledica duhovne boilesti. Problem Evrope je — novi človek. Premenimo človeka in premenili bomo razmere. Bodi človek! to je izjava vseh ver, simbol vseh filozofij in najvišja težnja vseh duhov. Beseda človek vsebuje vse kreposti in vrline. Človek je rodil lepoto in ljubezen, znanost in umetnost, da, idejo samega Boga. »Biti človek, postati človek, to pomeni največje delo in najvišji zakon sveta: zadnji namen vesoljstva!« (32).

Drugo predavanje (v Ljubljani) je izhajalo iz iste ugotovitve, da kaže vsa zapadna kultura znake globoke dekadence (5). V vsej evropski kulturi se odraža gospodstvo znanosti in sile, o kulturi pa, ki bi vzgajala človeka po vzoru božanstva, ni sledu. In vendar je rešitev samo v tem, »da se vse kulturno, socialno in politično življenje etizira« (11). Vir za moč te nove, etične kulture je pa slovanstvo. Poslanstvo slovanstva je, da »etično obnovi življenje Evrope« (12). Res je tudi površina slovanstva žalostna, a to je le skorja, globine slovanske duše je odkril največji psiholog sveta Dostojevski, ki je pokazal v dušah jetnikov in prostitutk toliko sil ljubezni, npravnosti, dobrote in lepote, da bi se na teh, najnižjih in najslabših, mogel zgraditi nov, boljši svet (13). To je torej naša naloga, iti med narod in s sredstvi vzgoje in prosvete priklicati iz

duš tisto naše in največje, kar nas je očuvalo razsula in s temi elementi nove, slovanske kulture preporoditi sebe in Evropo (14). Treba je skupne fronte v borbi za Novega Človeka (19).

Knjiga »Misli in pravila za življenje« je zbirka etičnih rekov velikih mož vseh narodov. Za naše vprašanje so značilni nekateri izreki, posejani tu in tam, N. pr.: »Uživaj in daj, naj tudi drugi uživajo, ne delajoč zla ne sebi ne drugim, to se mi zdi, da je vsa morala.« (Chamfort, 156.) »Vera je krona morale, a ne nje osnova. Osnova morale je v človeku samem.« (Cousin, 96). »Religija, koliko zla si že učinila!« (Lucretius, 12). »Misel in čuvstvo tvorijo religijo. A ne vsaka misel in vsako čuvstvo... Če jaz razmišljam o svetu, o tem, kaj je in kaj je vreden in spremljam te misli z močnimi čustvi, tedaj imam religijo« (Veselinović, 60). »Ljubimo Kristusa, Budha in Muhameda, te nenadkriljive genije« (Jules Bois, 33). »Jaz ne vprašujem za vaše raznolike teorije o Bogu... Delujte dobro in bodite dobri. To bo vas privedlo do vse resnice in odkrilo vam prave radosti življenja« (Budha, 104). »Moja vest je moj vodnik, moj Bog« (Vidović, 105). »Vse naše življenje... bodi poem višje lepote, slika usovršenja in hram človeka-boga« (Vidović, 38). »Kaj je najgenijalnejše delo Tolstega? Njegovo življenje. Od blodnika, kvartača, zavodnika, z eno besedo parasita, ustvarja on iz sebe človeka-boga« (G. Petrov, 62). »Dokler so bili bogovi bolj človeški, so bili ljudje bolj božanski (Schiller, 94). »Božanstvo je povsod razlito, od trave do zvezde« (Giordano Bruno, dvakrat, 23, 106).

Iz vsega je jasno, da hoče Vidović neko avtonomno, areligiozno, tako zvano laično moralo. Ali vobče veruje v Boga, je težko vedeti. Do Cerkve ima izrazito mržnjo starega liberalizma. Za vzgojno delo, ki ga je Cerkev izvršila in ki ga še vedno vrši, je brez umevanja. Hibe ljudi in naprav pretirava, pretirava tudi vrline slovanstva. O etičnem pokretu, ki ga je započel, bomo še slišali sodbo strokovnjaka.

V kritiki moderne dobe se z Vidovićem precej ujema Velimir Arsić.² Ne ujema se pa v pojmovanju etike. Kriza naše dobe, pravi, je predvsem moralna kriza. Dosedanje etične vrednote so zavrgli, novih nimajo. Tako zvana laična morala, ki jo hočejo nekateri, je brez moči, brez avtoritete. Premnogi hočejo osnovati življenje »onkraj dobrega in zla«. Ta nazor je pa prav glavni nosilec in sejavec nemorale. Ta kriza je zajela tudi naš narod. Znaki te krize pri nas so raznoteri. Eden je seksualna nemoralnost. »Venerija, katero je naš narod nekdanj zval gosposko bolezen, je danes bolezen najširših mas« (6). Strašno se širi tudi pornografska literatura. Drug znak je hlepenje po naglem obogatitju. Eno in drugo vpliva na nov rod, kjer se množe uboji, samomori, poneverbe in razni drugi zločini. Veliko je kriva te moralne krize inteligenca. Ta inteligenca je po večini idejno najbolj zmedena, moralno pa najbolj labilna skupina naše socialne sredine. Ta »brošurska inte-

² Vel. T. Arsić, Moralna kriza našega društva. Sremski Karlovci. 1926. (V cril.)

ligenca« je zanesla korupcijo v vse panoge narodnega in kulturnega življenja: v politiko, v upravo, v prosveto, v kulturne ustanove, v narodovo versko in rodbinsko življenje. Naravnost kuži narod s svojim zgledom, posredno pa s tiskom in drugimi modernimi sredstvi, ki se z njimi širijo ideje (9). Ta razdirajoči vpliv polutanske inteligence je zlasti močan v Beogradu. V tem pogledu je Beograd za narod nevarnost prve vrste (10).

Kateri so vzroki te dekadence? Eden poglobitvinih vzrokov so naše šole. Saj iz teh šol je izšla naša »brošurska, polutanska, kvazi-inteligenca«. Šola je danes najmočnejša državna institucija, ki ustvarja iz mladega naraščaja, kar hoče. Kakšen tip človeka ustvarjajo naše univerze? Ljudi, ki ne poznajo več pravega zmisla življenja. Zato se že med dijaki tako množe samomori. Človek, ki izhaja z naših univerz, je idejno konfuzen, v moralnem pogledu pa ali brez orientacije, ali pa »onkraj dobrega in zla«. In ljudje tega tipa zavzemajo danes najvažnejša mesta v državi (14). Vpliv univerze sega zlasti tudi na srednješolstvo. Tudi naša srednja šola ne daje naraščaju nobene npravne moči. Kako tudi, ko so srednje šole, ki je na njih pretežna večina profesorjev ateistov (16).

Kje je pomoč? Samo v religiji. A brezupen je vsak poskus od zgoraj. Kdor hoče v te kroge, ne more biti kristjan, temveč mora biti ali mason ali svobodomislec ali ateist (19). Tudi časopisje je z malo izjemo protikrščansko, masonsko in ateistično. Začeti je treba od spodaj. Iti je treba med narod. V narodu je še vera v Boga in posmrtnost, ta dva bistvena postulata vsake zdrave morale. Iz sredine širokih mas se mora začeti renesanca (21). Pokazati je treba narodu, kam vodi ta nemorala, pokazati mu pa tudi, kakšni so njegovi voditelji. Če se narod zave, tedaj bo morala tudi inteligenca kreniti na drugo pot.

Vsekakor so to besede resnega moža. So tudi indirektna obsodba Vidovičevega pokreta.

Naravnost proti Vidoviću je pa nastopil prof. zagrebške teološke fakultete dr. A. Živković.³

Tudi Živković priznava moderno moralno krizo, »krizo etičnih vrednot«. Priznava zato tudi, da je delo za npravni preporod nujno potrebno. Toda — in tu se razhaja z Vidovićem — brez religije etični preporod ni mogoč. Vidovičevo areligiozno etično delo ne more prinesiti preporoda, ampak samo razpad (9).

Živković opisuje najprej zgodovino pokreta za etično kulturo na zapadu. Društva za etično kulturo so začeli snovati na zapadu po l. 1875. Prvo takšno društvo je osnoval v Ameriki prof. Felix Adler (1876). Kmalu je nastala v Ameriki cela zveza društev za etično kulturo (1887). V Nemčiji je pripravljaj tla Gizycki, za njim Jodl, Ziegler, A. Riehl. Prvo društvo se je v Nemčiji ustanovilo l. 1892. Prvi predsednik mu je bil Förster, oče znanega pedagoga. L. 1896 je bil internacionalen etični kongres v Zürichu. Tu se je

³ Dr. Andrija Živković, Problem etičke kulture. (Savremena pitanja, sv. XXVI.) Mostar 1927.

ustanovilo tudi stalno mesto glavnega tajnika za internacionalno etično zvezo. Prvi tajnik je bil vprav Försterjev sin, pedagog Fr. W. Förster. Tej internacionalni zvezi so se pridružile Amerika, Anglija, Nemčija, Avstrija, Italija in Švica. Vodilna načela teh društev so: Vsak je odgovoren samo sebi; najvišje in edino sveto je vest; vest velewa človeku, naj da življenju npravni zmisel (Gizycki). Ali ima kdo vero ali ne, to je za npravnost brez pomena. Mi nismo za vsako ceno antireligiozni. Po etični kuluri pride celo morda do novega nazora o svetu, do nekakšnega religioznega nazora. Toda od tega naše društvo ni odvisno. Naš program ima samo eno točko: praktično dobro delovanje (E. Adler). Etično društvo ima za bistven vsakemu človeku ne njegov odnos k Bogu, ampak njegov odnos k človečanstvu. Zato so naši nazori seveda v ozki zvezi z nazori svobodnih zidarjev (Salter). Mi ne oznanjamo nobenega novega evangelija, mi le pojemo staro visoko pesem o človečanstvu (Jodl).

Vprav te vodilne ideje zapadnih društev za etično kulturo, pravi Živkovič, je pa sprejel tudi Vidovič: idejo neodvisne morale, idejo humanitete, religiozni indiferentizem. »Moja vzgojna metoda se sploh ne dotika religije. Nobene religije, ker so ti okviri pretesni za pravo vsečlovečansko ljubav« (Uzgajatelj III, 57). »Ureditve odnosa med Bogom in človekom prepuščamo religiji. Mi hočemo urediti in oplemeniti samo etični odnos človeka do človeka, človeka do družbe in družbe do človeka« (Novi Čovjek I, br. 45 in 13). »Človek je mera vseh stvari... Rešenje o sreči se ne more iskati nikjer drugje, tudi ne v religijah... to rešenje se nahaja v človeku... Človek je simbol nove renesance, ki nastaja« (Ideje i problemi, 26). »Glavni cilji (Vidovičeve šole) so osvobojenje človeka in njegovo avtonomiziranje« (S. Ljubunčić, Vidovičeva škola, 102). Vidovičeva šola, tako zaključuje Živkovič, je le odrastek zapadnih etičnih družb; Vidovič je dodal skupnim težnjam le nekoliko slovanstva in budizma.

S takšnimi etičnimi idejami — izvaja dalje Živkovič — pa npravni prepород ni mogoč.

Brez Boga ni etike. Etično je naše delovanje le, če je v skladu s ciljem in pravcem, ki ravna na ta cilj. A cili je Bog in pravce božji zakoni. Seveda je možna etika že pred krščanstvom in tudi zunaj krščanstva. Tega nihče ne zanikuje. A ta občečloveška etika se snuje vprav na naravni religiji in na naravnem moralnem zakonu, ki ga je Bog zapisal vsakemu v srce, v vest. Zato ni življenske morale brez religije. Tudi če bi priznali, da je mogoče spoznati npravne zakone neodvisno od religije (Živkovič s Pribillo S. J. to priznava, str. 73, nam se ta misel ne zdi osnovana), zakoni, tako spoznani, za npravno življenje na splošno ne zadostujejo, ker nimajo tiste življenske moči, ki jim jo daje religija. Za npravnost na splošno je potrebna misel na večno pravico. Zgolj antropocentrično merilo je pa tudi preveč subjektivno in za splošno npravnost tudi zato nezadostno. Da je tako, je pokazalo tudi izkustvo. Pokret etičnih družb ni rodil tistih sadov, ki jih je obetal. Ta pokret je le oslabil npravno zavest in povečal npravno anarhijo. Na Francoskem, kjer so

namesto verskega pouka uvedli v šole laično moralo, je npravni propad posebno viden.

Kar ima Vidovičev pokret dobrega, to, pravi Živković, je še dediščina katoliškega duha, ki so ti ljudje v njem živeli in se vzgajali in ki se še danes v njem gibljejo. Čim bolj bi se pa pokret praktično oddaljil od religioznega mišljenja, tem bolj bi se očitovala tudi njegova razdirajoča sila. Ker je dejansko npravnost našega naroda navezana na Cerkev, hrvatskega in slovenskega na katoliško Cerkev, zato, kdor zavrača Cerkev, razdira tudi v narodu moralo in vodi narod v moralno propast.

Zelo značilno je, kar trdi Živković, da se zavzemajo za Vidovičev pokret zlasti ljudje, ki so odkriti liberalci ali agnostiki, in ki stoje daleč od katoliške Cerkve in morda od vsake pozitivne religije. Ti so takoj spoznali, da se Vidovičev pokret popolnoma krije z namerami lože. Tudi o simpatijah lože za Vidovičev pokret, pravi Živković, ni dvoma (79).

Dasi ima torej ta pokret marsikaj dobrega, je v bistvu izgrešen in bo povzročil poleg malo dobrega mnogo več zla, namreč mnogo verskega in tudi moralnega razdejanja.

Sodimo, da je iz tega pregleda dosti jasno, kje je resnica, a kje zmota in prevara glede usodnega problema etične kulture.

REFORMA LJUDSKE ŠOLE V AVSTRIJI.¹

Prof. dr. K. Ozvald.

I.

Koncem septembra t. l. mi je bila dana priložnost, si ogledati na treh dunajskih ljudskih pa na eni meščanski šoli dosedanji efekt avstrijske šolske reforme. In za svojo dolžnost smatram, hvaležno naglasiti, da me je pri tem mestni šolski svet dunajski, ki je čisto svoje vrste korporacija in so mu razen visokih pa nekaterih strokovnih podrejene vse druge šole, z izredno postrežljivostjo podpiral ter sem tako povsod lahko dobil informacije, ki sem jih želel.

Ako je govora o »avstrijski« šolski reformi, tedaj se s to besedo faktično jemljejo v misel dunajske razmere. Polovico avstrijskega šolstva namreč obsega Dunaj, kjer se nahaja do 600 ljudskih in meščanskih šol, za katere se v l. 1928 izda 585 milijonov dinarjev in ki jih pohaja 138.000 otrok. Potem pa je treba uvaževati, da tudi šolstvo zunaj v provinciji dandanes vsepovsod dobiva idejnih, kajpada bolj ali manj razredčenih, sokov iz kulturnega središča glavnih mest; Dunaj si ne svoji kar tako naslova »Schulreformstadt«.

¹ Čeprav je Čas XXII (1927/28), str. 110—122 že poročal o avstrijski šolski reformi, radi prinašamo ta zelo poučna izvajanja zastopnika pedagogike na naši univerzi, ki je uspeh reforme ljudske šole v Avstriji od blizu ogledal in ocenil. — Uredništvo.

A ta razvoj se je vršil takole. L. 1920, ko je ministerstvo prosvete upravljal levičarsko orientirani Otto Glöckel, se je in sicer provizorno uvedel po novih vidikih zasnovan učni načrt. L. 1926 je na desno usmerjeni minister Schneider ta načrt v precej izpremenjeni obliki definitivno vpeljal. Ko pa je za njim učni resort prevzel »kompromisni minister« Rintelen, je s 1. septembrom 1926 stopil v veljavo kompromisni učni načrt, ki se v glavnem naslanja na osnutek iz l. 1920. In to pomeni prvo etapo v preustrojitvi avstrijskega (ljudskega) šolstva; a l. 1927 ji je sledila druga, s katero se presunjuje meščanska in srednja šola.

Kdor hoče avstrijsko šolsko reformo v celoti in v posameznostih razumeti, ne sme prezreti dejstva, da je ta reforma velikopotezen poizkus, ki je bil ex offo začet, to se pravi, da ga je v roko vzela, vodila in dovršila — državna oblast, to je ministerstvo prosvete po svojih organih. In to je nekaj povsem drugega, nego pa če se je drugod ta ali oni posameznik iz lastne iniciative lotil takega posla (Lietz, Reddie, Berthold Otto...) ali pa če je to storila kaka iz učiteljev in učiteljic sestojeca delovna zajednica (Leipzig, Hamburg...). Zato pa se avstrijski šolski reformi močno pozna, da je manj načelno radikalna ali kakor se danes rado govori — manj »revolucionarna«. To velja zlasti o »celotnem« pouku.

Idejno strukturo v preosnovi avstrijske ljudske šole tvori sledečih troje načel: koncentracija ali »celotnost« pouka (»Gesamtunterricht«), spoznavanje življenja in sveta na domačih, oziroma domovinskih tleh (»Bodenständigkeit«) in pa razvoj otrokove samostojnosti ali delovni pouk (»Arbeitsschule«).

1. Današnja geselnica »celotni pouk« v najširšem smislu besede pomeni strmo nasprotje dosedanjega po »strokah« ali »učnih predmetih« (gefächerter Unterricht) razkosanega pouka. Sleherni učni predmet da se nahaja z vsakim drugim v tem ali onem odnošaju; in vsak izmed njih naj stopi pred otroka pri pouku kot del take ali take enotne celote. Bistvo celotnega pouka je torej koncentracija učne snovi okoli te ali one stvarne enote, s katero bi naj učenec stopil v neposreden, živ in nazoren kontakt. In tudi take vrste predmeti, ki po svoji naravi pri pouku zahtevajo bolj sistematsko obdelavo od stopnje do stopnje (računstvo, jezik, pisanje, čitanje, pravopis, petje, risanje...), se naj čim bolj organski spojijo v celoten pouk; ali drugače rečeno, da naj po možnosti stojijo »jenseits der Fächerung«, ter jim ima vsaj za izhodišče in zopetni povratek načeloma služiti — stvarna enota, n. pr. ta ali oni kos življenja, pravega življenja. To se pravi, da tozadevna razporedba (»Stunden-tafel«) sicer točno določa število tedenskih ur za posamezne »predmete«; toda kako jih učitelj v obliki celotnega pouka faktično porabi, to se prepušča njegovemu svobodnemu preudarku. Samo za verstvo in telovadbo so iz tehničnih razlogov (isti učitelj verstva ali telovadbe je zaposlen v različnih razredih!) ure nepremakljivo določene.

Tudi avstrijski učni načrt, ki velja ne samo za Dunaj, ampak za vso državo, uvaja v prvih treh šolskih letih in pa v prvi polovici četrtega celotni pouk. Prejšnji mehanski »urnik« (»Stundenplan«) je, kakor je letos na berlinskem pedagoškem kongresu izvajal O. Glöckel, odstranjen in njegovo mesto je zavzel — svobodni delovni načrt (freier Lehrplan, Bildungsplan) učitelja. To se pravi, učna dobrina (das Lehrgut) se podaja v svoji naravni zvezi, nikar pa ne gledana samo s tega ali onega vidika in kakršnokoli prezgodnje sistematiziranje pri pouku se zavrača. A taki, čim bolj enotno zaokroženi kosi istinitega življenja, ki jih celotni pouk tedensko obdelava, se naj tekom leta med seboj strnejo v večje, snovno enotne celote (grössere Jahresstoffkreise).

O celotnem pouku se je že toliko razpravljalo v živi besedi in tisku, da postaja tozadevni pregled od dne do dne bolj težaven. To je menda najlepše razvidno iz zanimive knjige, ki jo je pred kratkim W. Albert objavil pod naslovom »Grundlegung des Gesamtunterrichtes« (1928) in kjer med drugim (str. 196, 197) čitamo, kako da je zamišljen avstrijski celotni pouk. Avtor pravi, da v avstrijskih smernicah, v kolikor zadevajo celotni pouk, še vedno igra svojo vlogo »stroka« (der Fachgedanke), česar v celotnem pouku Nemčije večinoma ni več. Postopek avstrijskega učitelja pri celotnem pouku v marsikaterem oziru ne more zatajiti, da mu je za izhodišče — stroka; zlasti pa je treba opozoriti na to, da avstrijski učitelj naravnost zahteva zopetni povratek k stroki (gefächerter Unterricht), brž ko se v celotnem pouku začenjajo javljati težkoče, n. pr. pri jezikovnem pouku in računstvu. Sicer pa že vobče učni načrt odkazuje računstvu posebno mesto poleg drugih učnih področij (Lehrgebiete). In tudi jezikovni pouk se začenja s četrtem šolskim letom luščiti iz trdne strukture celotnega pouka ter samostojno gojiti. Zato se govori o »zrahlanem« celotnem pouku (Gesamtunterricht in gelockter Form), o postopanju, ki vodi od življenjskega področja do stroke (Emporsteigen aus den Lebensgebieten zum Fach), o prehajanju od stvarnega vidika do strokovnega (Herauswachsen des Fachlichen aus dem Sachlichen).

In tako se torej avstrijski, brez dvoma na veliko zasnovani celotni pouk nehava tam, odkoder se je vzel: v materinskem naročju stroke. Na 1., 2. in 3. stopnji (razredu) je sicer strogo izvajan celotni pouk »mogoč« in »potreben«, toda na 4. (in včasih še na 5.) stopnji se začenja tu ali tam javljati potreba, da se iz snovnih in psiholoških razlogov enotna zasnova opusti ter da se preide v bolj ali manj »zrahlan« celotni pouk. S tem pa je v Avstriji celotnemu pouku na višji stopnji (10—14letni učenci) sploh vzeta možnost za razvoj, dočim ima v Nemčiji tudi celotni pouk za višjo stopnjo sedaj vsaj veliko — zagovornikov.

Precej obotavljivosti (ali pa nemara previdnosti?) je avstrijska učna uprava pač pokazala s tem, da je nad učiteljem, ki vrši »celoten« pouk, nekako razprostrla svojo vodečo in skrbečo roko, zahtevajoč in nadzirajoč delo po danem načrtu. Da bi namreč ta

ali oni učitelj ne začel že zgodaj dajati prednost tistemu predmetu, za katerega se sam posebno ogreva (Lieblingsfach), se je za delovna področja, ki pridejo v celotnem pouku na vrsto, odredil nekakšen razpored ur (»Studentafel«), katerega se učitelj (gl. zgoraj) sicer ni primoran suženjsko držati od ure do ure, ki pa vendar skrbi za to, da se v teku tedna v istini predpisano število učnih ur izvrši. Izhodi učencev (po eden ali kaj na mesec) pod vodstvom učitelja (»Lehrausgänge«) pa bi naj nudili nekakšno jamstvo, da svoboda, ki jo učitelju daje v roko celotni pouk, ne postane zgolj eksperimentiranje po mili volji in brez načrta, temveč — enotno zasnovan postopek po dobro premišljenem delovnem načrtu.

2. Osrednjo os, okoli katere se vrti ves celotni pouk, tvori navajanje otroka k umevanju življenja prirode in ljudi v njegovi domačiji, oziroma domovini, kajpak na otroku pojmljiv način. Celoletna snov je razvrščena v obliki tedenskih metodičnih enot (»Wochenbilder«), in sicer tako, da se na 1. in 2. stopnji obravnavajo zaokrožene celote iz najbližje okolice, ki otroka obdaja. Na 3. stopnji se za izhodišče celotnemu pouku vzame pokrajina in življenje domačega kraja in na 5. širja domovina.

Za 2. šolsko leto n. pr. je Pöschl (»Das zweite Schuljahr«) celoletni penzum tako razvrstil, da prinaša prva polovica njegove (516 strani obsegajoče) knjige sledečih 20 tedenskih, oziroma »domovinskih« slik: 1. Počitnice; rodbina. — 2. Delo pa denar. — 3. Šola. — 4. Jesen. — 5. Sadni in zelenjadni trg. — 6. Pri trgovcu z divjačino. — 7. Vernih duš dan; na pokopališču. — 8. Svetloba pa ogenj. — 9. Dan 12. novembra; ljudska veselica. — 10. Kako se v našem mestu skrbi za red, varnost in snago. — 11. Promet na ulicah. — 12. Zima. — 13. Božič. — 14. Božičevanje. — 15. Novo leto; koledar. — 16. Ura. — 17. Pošta. — 18. Vojna pa vojaki. — 19. in 20. Naše telo.

Konkretno pa bi se n. pr. 7. točka (vernih duš dan) takole dala po »celotnem« načelu obravnavati! Na temelju tega, kar so otroci na vernih duš dan ali že kdaj prej videli na pokopališču, bi se stvarni razgovor brž po prazniku sukal okoli vprašanj: Kako je na pokopališču? Na kak način pokopavajo mrtvece? Kaj nam govore križi in spomeniki na grobovih? — Odtod bi potem bilo dovolj gradiva za risanje in rokotvorbe po spominu. — Za čitanje se vzamejo imena umrlih po nagrobnikih (pretiskana). — Pravopis: umreti, mrtvec, umrl... — Spisje: vernih duš dan. — Računanje: številke grobov, pri svečarju ali cvetličarici, o starosti različnih ljudi. — Itd. (Gl. W. Albert, l. c., str. 196, 199—200).

3. Samotvornost učencev. Stališče, ki ga je dosedaj učitelj zavzimal do učenca, se je z najnovejšo reformo precej premaknilo. Učitelj bodi odslej učencu razumen vodnik in prijatelj, ki mu ne vtepavaj mehanično znanja, temveč ga navajaj, da si iz lastnih sil, oziroma v medsebojnem delu s součenci osvoji to, kar je prej le pasivno prejemal iz ust učitelja. Zato pa šolski razred ne bodi več »učilnica«, ampak delovna in življenjska »zajednica«, kjer velja za

najlepši uspeh, ako se pri pouku razvije medsebojni razgovor o tej ali oni stvari (»Schülergespräch«). Tako je naglašal spomladi v Berlinu veliki zagovornik avstrijske šolske reforme, Otto Glöckel.

Vsega skupaj bi torej lahko rekli, da se je avstrijska ljudska šola reformirala nekako v znamenju neposrednosti: pred učenca naj direktno stopita svet in življenje, kakršna sta v istini, ne pa kakor jih prikazuje šolski učbenik. Zato pa se važna vloga odkazuje učenim izhodom (Lehrausgang). In zato so tudi iz avstrijskih ljudskih šol »čitanko« odstranili ter na njeno mesto postavili »razredno štivo« (Klassenlektüre), to se pravi, da vsak učenec na leto dobi za čitanje v šoli in doma brezplačno 10—25 knjig, ki se odlikujejo po vsebini in pa po vnanji opremi. (Gl. O. Glöckel, Die Wiener Schulreform — v »Bericht über den Kongress Berlin« 1928, str. 306—7).

II.

Reforma avstrijske šole je daleč viden kulturni pojav in zato tudi pri nas ni mogla ostati neopažena. In tako se n. pr. v vrstah našega učiteljstva deloma Avstrija zavida za njeno šolsko reformo; deloma si očitamo med seboj lastno zanikarnost pa zaostalo mišljenje; in deloma se rogamo tistim, ki nasvetujejo opreznost ter opozarjajo na to, da so pedagoška vprašanja zelo resna in po svojem bistvu težka, to je komplicirana vprašanja, ki se ne rešujejo kar tako, n. pr. po večinskem ključu. Početje torej, kakor bi bilo kje zapisano, da do boljših ljudi v življenju vodi samo šolska reforma, ukrojena po najmodernejšem vzorcu!

Toda ali bo mladina, ki prej ali slej pride iz tako reformirane šole, res mogla n. pr. človeštvo rešiti hudih nadlog, katere ga dandanes tarejo: kapitalizma, imperializma, nacionalizma, partizanstva...? Dvomim. Zato, ker nove metode pri šolskem pouku še nikakor niso čudodelna šibica za izboljšanje, da ne rečem za izpopolnitev sveta in življenja. In tista novost v sistemu avstrijske šolske reforme, ki vzbuja danes toliko pozornosti, so — nova metodična načela. »Kako« da izvršim ta ali oni pedagoški, oziroma didaktični ukrep, to je brez dvoma tehtno vprašanje. Toda nadkriljuje ga pač vprašanje: »čemu« ukrep sploh izvršujem, kaj bi hotel ž njim doseči? A to je vprašanje, ki mu jedra ne tvori metodičen problem, ampak kateremu je v mislih kulturna vrednota (plodovi znanstva, umetnosti, verskega življenja, npravstvenosti...), ki bi jo učenec naj spoznal ali občutil in katera mi obenem kot izobrazevalna dobrina (Bildungsgut) bodi sredstvo za doseg tega ali onega pedagoško-didaktičnega smotra. Gibalo, oplojevalne sile in kvas kulturnega življenja vobče niso metode, temveč — idejna vsebina raznovrstnih vrednot (gospodarskih, umetnostnih, socialnih, političnih, verskih...). Kristus n. pr. je pač svet odrešil z novo vsebino, ki jo je dal življenju človeštva v nauku — ljubezni do bližnjega. In podobno se na pragu nove dobe »novo življenje«, to je »preporod« srednjeveškega človeka začenja z idejo — humanizma.

Toda nova vsebina ali nove ideje so vendar nekaj, česar šola ne more sama ustvariti, tudi reformirana ne!

Sicer pa bodi omenjeno, da tudi metodična načela v strukturi avstrijske šolske reforme niso nekaj tako vseskozi novega in prvič danega, kakor se rado naglašja. Slomšek n. pr. je s svojim učbenikom »Blaže in Nežica« menda zaslovel daleč po Evropi; a notranji ustroj te knjige, ki je izšla l. 1842, zelo, zelo diši po tem, kar sedaj zmagoslavno prodira kot celoten (»ganzheitlich«) vidik ne samo v pedagogiki, temveč tudi v biologiji (neovitalizem), psihologiji (strukturna in razvojna psihologija) in v sociologiji (»organska« teorija družbe). In ruski vzgojeslovec Sergius Hessen je nedavno naglašal, da je že Tolstoj povsem jasno določil idejo celotnega pouka, ko je (pred 60 leti!) takole dejal: izhodišče prvemu pouku, katerega dobi otrok, ima biti življenje, a življenje prav nič ne loči stroke od stroke, temveč nastopa kot celoten in enoten kompleks raznoterih pojavov. — Ali pa »delovna« šola, ki se toliko povečuje kot moderni novissimum! No, i recimo gimnazija pred vojno ni bila bogme nikakšna počivalnica ali lenuharnica, ampak je njen duh zahteval prav poštenega dela, n. pr. pri prevajanju iz nemščine, oziroma materinščine v latinščino ali grščino. In ko so petošolci na nekem zavodu pri šolski nalogi učitelja prosili, naj jim pove latinski izraz za pojem iz povsem modernega življenja (menda »vžigalice« ali kaj je že bilo), se jim je poredno nasmehnil in dejal: »Ringensie, ringensie!«, to se pravi, dajte si malce glavo tretji in izkusite ustvariti primeren latinski izraz eventualno z opisom! Stavim, da ta učitelj (pred več ko 30 leti) ni pojmovno poznal »delovne šole«, toda pri pouku je, kakor izpričuje omenjeni zgled, pač po diktatu zdravega razuma postopal — v duhu delovne šole. Pa kaj bi! Saj že modremu Konfuciju (v 6. stol. pred Kr.) daje njegov učenec tole sijajno izpričevalo: »Mojster prijazno vabi človeka korak za korakom.« Faktično namreč ideja delovne šole ni nič drugega, nego sedaj zopet odkrita in na novo formulirana, sicer pa »večna« spoznatev, da je sleherno izobraževanje — samoizobraževanje (Selbstbildung), to se pravi: duhovna rast osebe, ki uspeva samo tedaj, ako dotičnik sile svojega duha oblikuje s tem, da jih ob primerni vsebini zaposluje (nicht nur Bildung »zum Selbst«, sondern auch »durch das Selbst« und »aus dem Selbst« — A. Fischer).

Toda tukaj mi ni toliko za metodične poedinosti, katere zadevajo reformo avstrijske šole. V tej zvezi bi marveč rad vsaj za hipsec segel pedagoškemu področju do »dna«, »bis zu den Müttern«, ter opozoril na neki faktum, o katerem bi se dalo reči, da je »in« vse pedagoške modrosti. Je to faktum, da boljšega vzgojstva nimamo pričakovati samo od novih idej, najsi bi jih šola tudi imela kje vzeti; in prav tako nam ga ne prinese nemara modernejša organizacija šole, nego je sedanja, ali pa najmodernejša vrsta izobraževalna sredstva. Boljša vzgoja (in pouk) marveč pretežno zavisi od — boljših vzgojiteljev, v šoli pa izven šole. Ilustrativen zgled iz polpretekle dobe je Marchetova reforma avstrijskih srednjih šol pred

vojno, ki je hotela pozornost učencev obrniti proč od klasifikacije in redov k stvari, pa je naposled postala zgolj karikatura, ker učiteljstvo ni proniknilo v njenega duha. Vsa vzgoja je namreč toliko vredna, kolikor so vredni vzgojitelji, kateri jo izvršujejo, nič več in nič manj. Tako je za mislečega človeka prepričevalno in — moško — rekel münchenski pedagog prof. A. Fischer lani v svojem predavanju »Der pädagogische Genius« ob praznovanju Pestalozzijevega jubileja v Erfurtu. Odločilno da učitelj in vzgojitelj nikdar ne učinkuje s tem, kar zna, kar uči in kar dela, ampak vselej edinole s tem, kar — je (v dobrem in slabem!). To se pravi: nekdo se je lahko s pridom naučil vsakovrstnih resnic iz matematike, prirodoslovja, zgodovine... in prav tako iz pedagoške psihologije, obične didaktike pa specialne metode ter ima lahko pred seboj sijajne »smernice« za praktično delo pri pouku in vzgoji. Toda vse to je in ostane zanj ne morda pravo, ampak mačje zlato — če dotičnik ni, bodisi po krvi, bodisi po tem, kar je iz njega napravilo življenje, šola in dom, samovzgoja, družba, usoda..., takšen (pedagoško, to je voditeljsko in oblikovateljsko usmerjen), da omenjene stvari dobe zanj vlogo inspiracije ter ga v konkretnih didaktično-pedagoških položajih navdahnejo za tak in tak postopek, oziroma ukrep. In povsem pravilno je nedavno ravnatelj ljubljanske realke J. Mazi dejal, da uspehe v šoli doseže ter tudi smisel za delo, veselje do dela in pa spoznanje o potrebnosti dela vzbudi samo tisti učitelj, ki je močna in razvita osebnost (Sl. Narod, 15. sept. 1928) — nikar pa ne morda samo »strokovnjak«, oziroma »specialist« ali pa celo le dninarsko (»money making«) svoje posle vršeča — »učna oseba«.

A koliko neki imamo takega učiteljstva z res pedagoškim čutom (Gesinnung) zlasti v mlajših vrstah danes, ko se poklic izbira po vse drugih vidikih nego li po po-klicu in pa ko abiturient z učiteljskega pride temeljito — »verbildet«! (Na Dunaju sem nekemu učitelju v 2. razredu po računski uri, ki je bila res sijajna in ki ga je tudi skrajno utrudila, rekel: »Gospod, Vi bi pač tudi tedaj ne pustili svojega poklica, ko bi se Vam s prihodnjim mesecem ustavila — plača.« In s tihim zadovoljstvom je odvrnil: »Vi ste mi v dušo pogledali«). In kolikim pač izmed tistih, katerim je poverjeno oblikovanje učiteljstva, je sploh znan prej omenjeni temeljni zakon vse pedagogike! To vprašanje vseh vprašanj na pedagoškem področju, ki so v primeri z njim vsa druga vprašanja le bolj — vzporedna! In vse premalo se to uvaža tudi od tistih življenje preenostransko ali pa tudi prepovršno gledajočih ter pedagoška vprašanja prelahko jemajočih reformerjev, ki jih je Fischer nazval »dublete« pravega vzgojstva, bodisi da jim je začetek in konec pedagoškega življenja le metoda ali propaganda ali pa revolucionarnost.

Tudi najbogatejša »pedagoška kultura« (pedagoška izobraževališča, društva, prireditve, knjižnice, predstavniki pedagoške teorije in prakse...), katere je bil ta ali oni deležen, je torej kakor zrno, ki vzklije in sadu prinese samo tedaj, ako je padlo — v rodovitno zemljo. To se pravi, v odprto pa dovzetno dušo učitelja, vzgojitelja.

Iz vsega tega pa sledi tole! Nekdo, ki čuti v sebi iskro »božjega« (prirojenega ali pridobljenega) duha, to je živo utripanje pedagoške vesti, se bo uspešno uveljavljal v okviru kakorkoli idejno zasnovane šole, tudi »stare«, — samo da verno posluša to svojo vest. A za tistega, ki je poln »duha praznote« (Prešeren), to se pravi bolj ali manj apedagoški človek brez smisla za vzgojstveno problematiko, brez čuta za pedagoško odgovornost in zlasti še brez pedagoškega takta, bo tudi najmoderneje zamišljena šolska reforma samo — nova šablona poleg dosedanjih.

To tudi glasno izpričuje avstrijska šolska reforma. Ni vse zlato in pa neizpodbitno, s čimer se ponaša danes avstrijska ljudska šola, četudi rad priznavam, da je čestokrat pravi užitek, prisostvovati tamkajšnjemu pouku. Toda velik napredek v avstrijskem šolstvu ne gre morda toliko v račun reformne ideologije, ki jo sedaj i pri nas nekateri razglajajo za edino zveličavno. Izvor tega napredka je marveč pred vsem drugim v dejstvu, da se je posrečilo doseči kolosalno — preinačitev (»Umstellung«) ali notranjo reformo avstrijskega učiteljstva v pedagoško-didaktičnem oziru. Duhovni prerod učitelja in učiteljice je bil condito sine qua non... Umevno! Učenec — učitelj — kulturna dobrina: to je troje faktorjev, brez katerih se šolski obrat ne da misliti. In pedagoška metoda, okoli katere se vrti vsa moderna šolska reforma, ni v svojem jedru nič drugega nego vprašanje, v kakšno medsebojnost naj stopi omenjenih troje činiteljev. A kako neki bi tudi zgolj metodične probleme času primerno reševal — nepripravljeni ali pa ne dovolj pripravljeni učitelj! Tudi o reformiranju šolstva veljajo besede: »Prazen je vrišč in rotenje, ako ni sile in moči«. (Slomšek).

OCENE.

Slovenski bijografski leksikon. Uredil Izidor Cankar s sodelovanjem Jože Glonarja in Janka Šlebingerja. 3. zv.: Hintner—Kocen. Ljubljana 1928, Zadržna gospodarska banka.

Po dolgem presledku se je pojavil težko pričakovani 3. zvezek SBL, kajti priznati moramo, da je vsak izmed njih za nas nevsakdanji književen dogodek. Iz naslovnega lista razvidimo, da je iz uredništva izostal prof. Fr. Kidrič. Tudi sicer se njegova odsotnost v tem zvezku, kjer je deloma še sodeloval, že precej občutno kaže. »Leksikalnost« v splošnem je s tem gotovo pridobila, če je pridobila tudi izčrpna temeljitost, ki je pri Kidriču semintja sicer res mejila kar na skrupulozno malenkostno popolnost, bo pokazala bodočnost. Pri enem najvažnejših sestavkov tega zvezka, Tomažu Hrenu, je s svojim svetom in gradivom še sodeloval in ga je J. Turk precej dobro postavil in izčrpno pojasnil tudi zadevo tožb proti njemu. — Leksikon je sedaj zunanje dobil nedvomno neko uravnovešenost, hipertrofija posameznih

člankov je omejena na neko sorazmernost, ki naj odgovarja pomembnosti dotične osebe. Razume se pa, da se tu ne da uporabiti kako absolutno merilo in so gotove neskladnosti neizogibne.

Glavni članki tega zvezka so sledeči: K. S. Hohenwart, Hren rodbina, Hren Tomaž, Jakopič Rihard, Janežič Anton, Japelj Jurij, Jarnik Urban, Jeglič A. B., Jenko Simon, Jurčič Josip, Kastelic Mihael, Kersnik Janko, Kette Drag., Knobler Ignac in Kocen Blaž. Med najboljše sestavke spada poleg že omenjenega Hrena Tomaža posebno Cankarjev Rih. Jakopič, ki nam prvič podaja tega slikarja v popolnoma jasni formulaciji tako glede njegovega razvoja, kakor tudi glede njegovega osnovnega umetniškega značaja.

Opozoriti pa moramo uredništvo na nekaj, kar je mogoče prezrlo ob velikih časovnih intervalih med posameznimi zvezki: da namreč ljudje med tem doraščajo in dozorevajo in da zato ne more ostati na večne čase veljaven za sprejem živčih oseb v leksikon imenik, ki je bil sestavljen pred kakimi sedmimi leti. Kajti le tako je razumljivo, da je izpadel iz leksikona pisatelj Janez Jalen, dočim je bilo več manj pomembnih sprejetih. Ako je bil sprejet princip »do današnjega dne«, mu bo treba tudi slediti.

Frst.

BELEŽKE.

Dunajska revija »Neue Ordnung« (Blätter für christl. Gesellschafts-erneuerung, Juli 1928) je prinesla v nemškem prevodu celotno moje poročilo o »novi krščansko-socialni struji« (Čas, 1927/28, zv. 3, str. 181—186). Urednik, dr. Karl Lügmayr, je dostavil nekaj pripomb. Najprej prereka izrazu »najemninska pogodba«, ki sem ga jaz rabil za mezдно delovno pogodbo. Tu ga je zmotil nemški prevod »Mietvertrag«, ker prevajavec ni vedel, da imamo mi za lat. »locare« in »conducere« isto besedo »najeti«: mi najemamo stanovanja in najemamo delavce za delo v vinogradu, nemški »Mietvertrag« je pa le »eine bestimmte Art der Sachleihe«. Potem dokazuje, da je tudi mezdna pogodba neka »družabna pogodba« (contractus societatis). Lehko se pojmuje kot družabna pogodba a ne po pomenu, kakor sem rabil jaz to besedo in kakor jo rabijo moralni teologi, ki ločijo »locatio« in »contractus societatis« (prim. Noldin, De praeceptis, 1928¹⁹, nr. 609, 614). Jaz sem s »contractus societatis« vprav to označil, kar on hoče, da naj bi bila delovna pogodba, namreč pogodba, kjer bi se delavec in delodajavec pogodila, da bosta skupno delala in po razmerju dela med seboj delila tudi sadove dela. Stvarno je torej preporno vprašanje samo to, ali mora biti delovna pogodba po zahtevi stroge pravičnosti le takšna, ali pa je npravno dopustna tudi drugačna pogodba, kjer se delavec obveže, da bo delal toliko in toliko časa za delodajavca, a delodajavec, da mu bo dajal za njegovo delo takšno in takšno plačo (mezdo). Jasnó je seveda in med nami (proti liberalizmu) nesporno, da takšna mezdna pogodba ni že samo radi tega npravno dopustna, ker je (na videz) svobodna. Plača mora biti marveč po zahtevah naravne pravičnosti zadostna, da more delavec preživiti sebe in svojo družino. Moja teza proti dr. Lügmayrju je torej bila ta, da takšna »mezdna pogodba« ni nujno nemoralna in oderuška, dasi se ona (po moji terminologiji »družabna« pogodba) bolj sklada z dostojanstvom človeške osebnosti in je tudi manj izpostavljena nevarnostim izkoriščanja. Ker se dr. Lügmayr po pravici tako rad sklicuje na Leona XIII. in okrožnico »Rerum novarum«, naj za dokaz svoje teze navedem le to okrožnico. Leon XIII., ko govori o pravični plači, govori le v zmislu takšne pogodbe. Nič ne omenja delitve produktov, ampak govori le o plači, o mezdi za delo in zahteva, da se po naravnem pravu presoja ne le po tem, da je delo osebno, temveč tudi, da se mora delavec z delom preživiti in priti tudi počasi do zmernih imovine. Leon XIII. ne motri torej toliko tega, kateri delež celotnega produkta gre na rovaš delavčemu delu, da ga

prisodi kot mezdo delavcu, ampak to, da se večina ljudi mora z delom živiti in da se zato mora delo normalno vsaj tako plačevati, da se to omogoči. A če je tako — ugovarja dr. Lugmayer —, kako morem potem reči, da so aspiracije delavstva po družabni pogodbi vendarle upravičene? Ali so te zahteve zahteve stroge pravičnosti, tedaj je mezdna pogodba nenravna, ali pa delavci do takšne uredbe nimajo pravice, tedaj tudi aspiracije po njej niso upravičene. Dr. Lugmayer se tudi tu moti. Ni resnično, da bi si ne smel delavec n česar upravičeno želeli, do česar nima stroge pravice, in ni resnično, da bi se nobena uredba ne mogla pravno uveljaviti, ki je stroga (naravna) pravičnost ne zahteva. Kakor je klasično razložil sv. Tomaž Akvinski (*Summa theol.* I II, q. 95 a. 2), pozitivno pravo ne določuje le tega, kar zahteva že naravno pravo, temveč največkrat to, kar mu naravno pravo prepušča. Naravno pravo izraža često le splošno načelo, ki se more na razne načine uveljaviti, in pooblašča človeškega zakonodavca, da pozitivno določi tisti način, ki se mu v konkretnih razmerah vidi primernejši. Tisti način postane tako pravo. Lahko bi pa postal pravo tudi drugi način, če bi se zakonodavec zanj odločil. Tako je sedanje pravno priznano razmerje med delavci in podjetniki povečini razmerje mezdne pogodbe. Ni pa to edini način, ki je možen. Dostojanstvu človeške osebnosti bi bil celo primernejši način, kjer bi delavci, kakor soproizvajajo, tako tudi soodločevali o gospodarjenju in o razmerju dela tudi delili izkupiček. Zato so delavci upravičeni težiti za takšnim stanjem in takšno stanje bi se lahko tudi pravno določilo kot normalna oblika delovnega razmerja. Težava, ki pa zadeva prav tako in še bolj dr. Lugmayerja, je, ali je praktično mogoče vsakemu delu določiti svoj delež? Ako gospodar in hlapec obdelujeta isto njivo, je težko določiti, kateri delež produktov je sad hlapčevega dela, kateri pa gospodarjevega. Ali ni poleg tega neki delež sad naravne plodovitosti zemlje in torej, kakor se po pameti zdi, last tistega, čigaver je zemlja? Podobno je v industriji. Ne glede na to, da je že samo po sebi zelo težko, presoditi vsakemu delu svoj delež, je tudi tu vprašanje, ali ni neki in ne majhen delež sad produktivnosti kapitala, saj se s stroji dosti več izdelata kakor pa s samim ročnim delom. To so tista težka vprašanja, ki sem dejal, da posega o tudi v problem obrsti. Kljub tem težkočam je vendar le upanje, da se bo našel primeren način takšne delitve, zato ne moremo obsojati aspiracij delovnega ljudstva, da se sedanja mezdna pogodba v industriji izpremeni sčasoma v družabno pogodbo in kot takšna pravno določi in zaščiti. V tem zmislu nisem mogel pritegniti dr. Lugmayerju, ki ima takšno pogodbo za edino pravčno, mogel sem mu pa pritegniti, da si jo delavstvo upravičeno želi, ko si želi pravno nov gospodarski red. Sociolog ne gleda samo na to, kaj zahteva stroga pravica, temveč tudi na to, kaj bi bilo v mejah pravičnosti boljše, bolj primerno, manj mrzko, in skuša temu priboriti veljavo in uresničenje.

A. U.

IZ REVIJ.

Paneuropa prinaša v oktobrski številki (8. zv.) članek Coudenhove-Kalergiia „Moč in pravo“ ter govor Francisa Delaisija o evropski gospodarski uniji, ki ga je imel ob priliki letošnjega evropskega mirovnega kongresa v Varšavi. Za gospodarsko obnovo Evrope, zaostale vsled vojne, je potreben mir, evropsko gospodarsko unijo si je mogoče zamisliti le v okvirju Društva narodov. — Slede zanimive kronike: politična, gospodarska in časopisna, nato poročila o panevropskem gibanju; tu je navedeno, da je imela dijaška skupina v Frankfurtu v poletnem semestru sedem večernih sestankov in dve izredni prireditvi na univerzi.

Vabilo na naročbo.

Zadnje dni meseca novembra izide v založbi „Leonove družbe“ v Ljubljani zbornik razprav :

„Slovenci v desetletju 1918—1928.“

Uredil dr. Jos. Mal.

Knjiga bo na okroglo 800 stranh vel. 8° dala pregled čez kulturno, gospodarsko in politično življenje Slovencev v narodni državi in izven njenih mej.

Kdor si do 10. marca 1929 knjigo naroči naravnost pri založnici, „Leonovi družbi“ (Jugoslovanska tiskarna, kolportajni oddelek), jo dobi po znižani ceni **180 Din** za nevezan, **200 Din** za vezan izvod. Znesek se more plačati v treh mesečnih obrokih po 60 Din, oz. 80 Din in dvakrat po 60 Din. Knjigotržna cena 250 Din oz. 280 Din.

Vsebina zbornika :

1. Korotanec: Naša Koroška.
2. Chronista Sontiacus: Slovenci v Italiji.
3. Dr. p. Hugon Bren: Slovenci v inozemstvu.
4. Dr. Jos. Jerič: Narodni svet.
5. Dr. J. Brejc: Od prevrata do ustave.
6. Dr. Mat. Slavič: Državni prevrat v Mariborski oblasti.
7. Vikt. Andrejka: Razvoj vojaštva in vojaški dogodki od prevrata do danes.
8. Dr. Jos. Hohnjec: O ustavi naše države.
9. Dr. M. Natlačen: Oblastne samouprave v Sloveniji.
10. Dr. Melita Pivec: Programi političnih strank in statistika volitev.
11. Dr. Lovro Bogataj: Uprava v Sloveniji izza prevrata 1918 do izvršitve Vidovdanske ustave.
12. Dr. Milan Škerlj: Pravosodje v Sloveniji v prvih desetih letih po zedinjenju.
13. Viktor Steska: Cerkevne zadeve.
14. Dr. Ant. Breclj: Zgodbe našega zdravstva in javnega skrbstva.
15. Filip Uratnik: Socialno skrbstvo in socialna zakonodaja.
16. Janko Jovan: Glavne produktivne sile v gospodarstvu Slovenije.
17. Ant. Kralj: Iz zgodovine slovenskega združništva.
18. Dr. Iv. Slokar: Valutne razmere, devizna politika in bankarstvo.
19. Jos. Mosetizh: Povojna davčna zakonodaja in gospodarstvo v Sloveniji.
20. Al. Pregelj: Naše železnice.
21. Dr. Štef. Skubic: Javna dela.
22. Iv. Rozman: Pošta, brzojav in telefon.
23. Dr. Fr. Lukman: Slovenska znanstvena literatura.
24. Fran Koblar: Slov. literatura v desetletju 1918—28.
25. Fran Koblar: Narodno gledališče v zadnjem desetletju.
26. Dr. K. Gaantar: Naše politično časopisje.
27. M. Marolt: Likovna umetnost pri Slovencih od l. 1918. do 1928.
28. Dr. St. Vurnik: Slovensko glasbeno življenje izza prevrata.
29. Narte Velikonja: Razvoj šolske uprave.
30. Fran Erjavec: Naše društveno življenje.
31. Dr. Mel. Pivec: Kronološki pregled dogodkov.

V Ljubljani, dne 6. novembra 1928.

Leonova družba.

Prošnja naročnikom.

1. Pošljite takoj naročnino za letnik XXIII. (1928/29). Naročnina 60 Din za list, ki mu je letni obseg 30 pol (480 strani), je tako nizka, da nižja biti ne more.

2. Kdor še ni poslal naročnine za XXII. letnik (1927/28), jo pošlji takoj. To je vendar dolžnost pravičnosti!

3. Priporočajte »Čas« med prijatelji in znanci! Marsikdo bi si ga naročil, če bi ga kdo opozoril in povabil. Naroči se z dopisnico pri upravi »Časa«, Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna, kolportажni oddelek.

Uprava »Časa«.

»Čas«, znanstvena revija »Leonove družbe« v Ljubljani, bo izhajal v l. 1928./29. (XXIII. l.) od oktobra do julija vsak mesec v zvezkih po 3 pole.

Naročnina za XXIII. letnik znaša 60 Din, za dijake 40 Din, ako se jih naroči najmanj 10 na skupen naslov. Ustanovnikom, ki to izrečno žele, se všteje v naročnino 10 Din: Naročnina naj se pošilja po priloženih položnicah ali po poštnih nakaznicah. Uprava »Časa« je v Ljubljani v Jugoslovanski tiskarni, kolportажnem oddelku. »Leonova družba« ima pri poštni hranilnici, podružnica v Ljubljani, račun št. 10.433. Naročnina za inozemstvo znaša 70 Din.

Urednika sta: Dr. Fr. K. Lukman, univ. prof., Ljubljana Marijanišče, in dr. Fr. Stelè, konservator, Ljubljana, Muzej.

Za »Leonovo družbo« kot izdajateljico in za uredništvo je odgovoren prof. dr. Fr. K. Lukman, za Jugoslovansko tiskarno ravnatelj Karel Čeč.

Opomba: Ponatis razprav in člankov iz »Časa« je dovoljen samo z vednostjo in dovoljenjem uredništva ter navedbo vira.

Pošljite naročnino! — Širite »Čas«!